

DE HEERLIJKHEID

PERIODIEK VAN HEEMKUNDEKRING
DE HEERLIJKHEID OOSTERHOUT

Ansicht van bierbrouwerij De Gecroonde Bel aan de Bredasche Steenweg

'DE HEERLIJKHEID'

42e Jaargang, nummer 3, september 2018

'De Heerlijkheid' is het periodiek van heemkundekring 'De Heerlijkheid Oosterhout' en verschijnt vier maal per kalenderjaar.

DOEL van de HEEMKUNDEKRING

Heemkundekring 'De Heerlijkheid Oosterhout' richt zich op de geschiedenis van Oosterhout en zijn kerkdorpen. Onze activiteiten bestaan uit het verzamelen en archiveren van historisch materiaal in beeld, schrift of audio en die te presenteren door middel van publicaties en het organiseren van lezingen en tentoonstellingen.

LIDMAATSCHAP

Iedereen met interesse voor de lokale geschiedenis is van harte welkom. De contributie bedraagt slechts € 25,00 per kalenderjaar. Voor inwonende gezinsleden is de contributie € 10,00 per jaar. De betaling van het lidmaatschap gaat per bank. Ons rekeningnummer: **NL 71 RABO 0126 346 224** ten name van Heemkundekring De Heerlijkheid Oosterhout. Aan- en afmelden van het lidmaatschap gaarne schriftelijk bij het secretariaat. Bij afmelding eindigt het lidmaatschap op 31 december van het lopende jaar.

DIT LEDENBLAD

Per adres wordt één exemplaar van dit ledenblad verzonden. Zowel personen als instellingen kunnen – zonder lidmaatschap – eveneens een abonnement nemen. De kosten voor een kalenderjaar met vier edities bedragen € 20,00.

HET BESTUUR

Voorzitter - Johan Benneker

Secretaris - Mariëtte van Tilburg

Penningmeester - Fred Willems

Bestuursleden - Simon Burggraaf, Martin van Halderen, Frans Timmermans, Ad van Groesen.

ERELEDEN

Jan Broeders†, Bertien Rompa†, Cor Huijben, Piet van Beek en Martin van Halderen.

ADVERTEERDERS

Zoals elke non-profit instelling is ook onze vereniging volledig afhankelijk van subsidie, donatie, contributie en support van bedrijven en instellingen. Om de kosten van ons ledenblad te dekken zijn we zeer afhankelijk van advertenties. Als u ons werk sympathiek vindt, plaats dan een advertentie.

Neem contact met ons op via de volgende e-mail adressen: Secretariaat: info@heemkundeoosterhout.nl of e-mail voorzitter: jhbenneker@ziggo.nl

BEZOEKADRES

Huis voor Erfgoed, Zandheuvel 51, 4901 HT Oosterhout, telefoon: 0162-856 133. Ingang van het Trefpunt: achterom aan de St. Vincentiusstraat. Open: dinsdags van 9.00-12.00 uur, vrije inloop en toegang tot onze digitale bestanden. Dondagochtenden 9.00-12.00 uur vrije inloop met de nadruk op genealogie. Als u historische bescheiden over Oosterhout en zijn kerkdorpen bezit, dan zouden wij dat graag ter beschikking krijgen om het te kopiëren of in te scannen en het vervolgens te archiveren zodat het voor iedereen toegankelijk wordt en natuurlijk bewaard blijft voor ons nage-

Advertentie

OPTICIENS
vd Heijden
Nieuwstraat 2 - 4901 JH Oosterhout
Telefoon: 0162-453288

COLOFON

'De Heerlijkheid' is het kwartaalperiodiek van Heemkundekring 'De Heerlijkheid Oosterhout'.

Redactie: Johan Benneker, email: jhbenneker@ziggo.nl.

Ton Michielsen, email: ajf.michielsen@casema.nl.

Eindredactie: Jan Buiks & Ton Kuppens.

Vormgeving: Ton Kuppens / Druk: Total Print, Oosterhout.

© 2018 alka Design (Ton Kuppens) Oosterhout.

Overname van gehele of gedeeltelijke inhoud van deze uitgave is niet toegestaan zonder schriftelijke toestemming van de Heemkundekring De Heerlijkheid Oosterhout.

Het bestuur aan het woord...

september 2018

Inmiddels ligt de zomer van 2018 al ruim een maand achter ons. Een zomer met uitzonderlijk mooi weer en voor sommigen op bepaalde dagen misschien wel te warm. Een groot aantal van onze leden zullen op vakantie geweest zijn en met veel herinneringen terugkijken op een hopelijk geslaagde reis. Herinneringen die voor velen te maken hebben gehad met het erfgoed wat in alle landen van onze aardbol rijkelijk aanwezig is.

Terugkijkend naar de agenda van onze eigen heemkundekring zijn er door ons in het derde kwartaal twee avonden georganiseerd. In juli over de Tour de France van Jan Jansen in 1968 en de lezing door Walther Halters van zijn voetreis naar Santiago de Compostela.

In het kader van monumentendag heeft Hans Koopmanschap in september een lezing verzorgd over de Oosterhoutse pottenbakkerijen, waaraan wij onze medewerking hebben gegeven. Uiteraard was ook de schuilkelder achter de Sint Antoniuskerk tijdens deze monumentendagen voor iedereen te bezichtigen; 242 bezoekers werden verwelkomd.

Ook voor de expositieruimte in de Sint Jan (92 treden omhoog) hebben wij voor bemanning gezorgd.

Triest was het overlijdensbericht in september van Paul Elshout. Na het overlijden van Piet Hohmann

en Piet van Riel de derde belangrijke kunstenaar van wie Oosterhout afscheid moest nemen. Gelukkig zijn er een aantal tastbare herinneringen - zoals de 'Anoniemen' - waardoor zijn werk en zijn naam voor altijd aan Oosterhout verbonden blijven.

Dit najaar zijn wij in de twee laatste weken van oktober natuurlijk weer present in het Gemeentehuis met een fototentoonstelling met als onderwerp '100 jaar Wilhelminakanaal'. Een kleine impressie hiervan treft u aan op de pagina's 14 en 15.

Dringend zijn wij op zoek naar een opslagruimte. Dankzij Hans Beerens mogen wij tot 1 januari 2019 nog gebruik maken van een ruimte aan de Koningsdijk. Heeft u een tip, laat het mij of één van mijn medebestuurders weten. Mijn telefoonnummer is 0162 – 456235.

Ook zijn wij nog steeds op zoek naar leden die het leuk zullen vinden om onze themagroepen te versterken.

Ik wens u veel leesplezier in dit derde nummer van 'De Heerlijkheid'.

Johan Benneker,
voorzitter

AGENDA 2018/2019

t/m 15 oktober	Tentoonstelling van schilderijen van Piet de Bodt in Theek 5. Toegang gratis.
15 t/m 26 okt	Tentoonstelling 100 jaar Wilhelminakanaal in het Gemeentehuis van Oosterhout. Toegang gratis tijdens de openingsuren van het gemeentehuis.
16 okt t/m 10 dec	Tentoonstelling Duik in het Verleden in Theek 5
... november	Lezing, Huis voor Erfgoed (Speelgoedmuseum) (datum volgt nog)
11 dec t/m 18 jan	Tentoonstelling Kerstsfeer in Theek 5
7 januari 2019	Nieuwjaarsbijeenkomst Huis voor Erfgoed (Speelgoedmuseum)
11 februari 2019	Lezing Genealogie, Huis voor Erfgoed (Speelgoedmuseum)
11 maart	Lezing In tijden van schaarste, Huis voor Erfgoed (Speelgoedmuseum)
25 maart	Algemene Ledenvergadering, Huis voor Erfgoed (Speelgoedmuseum)

Alle activiteiten zijn gratis toegankelijk.

U vindt ons op LinkedIn, Facebook en natuurlijk op onze website:

www.heemkunde-oosterhout.nl

Daar vindt u een schat aan historische informatie

Van de redactietafel...

en de INHOUD van dit september-nummer

Voor u ligt nummer 3 van dit historisch warme jaar 2018. Als er over enkele decennia een artikel geschreven wordt over 'tropisch Oosterhout' dan zal 2018 daarin beslist vermeld worden, vermoeden wij, tenzij dit jaar de definitieve aanzet is tot een door wetenschappers en natuurverenigingen voorspelde klimaatverandering. Dan is 2018 alleen maar het jaar waarin het begon. Ook het jaar van de vernieuwing van ons blad en het verheugt ons dat het enthousiasme onder lezers en auteurs nog steeds groeiende is. 'De Heerlijkheid' is weer van de drukpers gerold en bij u bezorgd. Allereerst dank aan de auteurs voor hun verhalen want zonder hun inspanning geen club- en ledenblad.

Mooie verhalen over bijvoorbeeld markante Oosterhouters. In het vorig nummer over de militair Conrad Carl Käyser en in dit nummer bieden we Christiaan Snouck Hurgronje een terecht podium. Zijn band met Oosterhout is broos maar dat is - als je zijn carrière volgt - niet onbegrijpelijk. Oosterhout was te klein voor zijn ambitie. Piet van Beek en A. H. P. Gorissen schreven een imponerende bio in ons ledenblad in 2008. Dat werd opgezocht nadat voorzitter Johan Benneker met een tip kwam dat Hurgronje geboren Oosterhouter was en dat er op de internet-encyclopedie Wikipedia een artikel aan hem gewijd was. Toen we beide verhalen vergeleken bleek de versie van Van Beek en Gorissen veel completer en besloten we die versie van 10 jaar geleden te herplaatsen. Ontdek hoe turbulent en boeiend, maar naar de maatstaven van nu ook hardvochtig en koloniaal de rol van deze man is geweest in het toenmalige Nederlands-Indië. Geroemd om zijn grote theoretische en praktische kennis van de Islam waarvoor hij door de Universiteit van Leiden nog steeds geëerd wordt. Vergeten in Oosterhout maar niet in Leiden.

Jacob Jonker vertelt een smeuiïg verhaal van de braspartijen van het Jagtgezelschap, een Oosterhouts elitegezelschap, in hun clubhuis Café De Beurs, waarbij de wijn bij de diners rijkelijk vloeide en waarmee het volksgezegde 'Eerst Eten zeggen ze in Oosterhout' alle eer werd aangedaan. Martin van Halderen en Nico Bekers zijn 'Op de koffie' gegaan bij oer-Oosterhouter Cor Huijben; de man die alle hoekjes, straatjes en gaatjes van onze stad heeft gefotografeerd. Natuur, gebouwen, niets ont-

snapte aan zijn camerazoeker. De herkomst van Oosterhoutse straatnamen intrigeert Christ Buiks dermate dat hij er een serie artikelen over schreef. In dit nummer nu deel 3. Hij groef in de archieven om hun herkomst te achterhalen.

Tot slot een fotoimpressie van het werk en een bio over Pieter de Bodt, Oosterhouter van geboorte, van de hand van Nico Bekers.

Kortom: wij, auteurs en redactie hopen ook nu weer een lezenswaardig blad samengesteld te hebben. Veel leesplezier.

Namens de redactie,

Ton Kuppens

INHOUD VAN DIT NUMMER

Informatie over 'De Heerlijkheid'	2
Colofon	2
Het bestuur aan het woord.....	3
Agenda 2018.	3
Van de redactietafel.....	4
Inhoud van dit nummer	4
Op de koffie bij Cor Huijben.....	5
Middeleeuwse Triptiek ontdekt	9
Tentoonstelling 100 jaar Wihelminakanaal	14
Christiaan Snouck Hurgronje (1857-1936).....	16
Het Jagtgezelschap	22
Oosterhoutse Straatnamen	26
Adam van Broeckhuijsen (1682-1748)	29
Tentoonstelling werk van Piet de Bodt.....	32
Rectificatie	35
Potentiële Monumenten - De Bakens	35

*Dit blad is gedrukt en gebonden door
Total Print, dé drukkerij/repro/printshop van
Oosterhout en omstreken. Total Print is uw
grafische partner en méér!*

www.drukkerijtotalprint.nl

Op de koffie bij Cor Huijben

Door Martin van Halderen & Nico Bekers

Martin en Nico zijn op dinsdag 22 mei 2018 in De Doelen te Oosterhout, op bezoek bij 'onze' fotograaf Cor Huijben. In dit artikel maken we opnieuw kennis met Cor en Joke en Cor's verdienste als fotograaf voor de Oosterhoutse gemeenschap. Eerder al, in 2006, in de eerste 'Op de Koffie bij...', werd er in ons Heemkundeblad al geschreven over Cor en zijn vrouw Joke.

Naar de Doelen

We, Martin en Nico, gaan op pad voor het gesprek met Cor. Op naar Zandheuvel 42 waar Joke Huijben woont. 10 minuten later dan gepland staan we voor de deur van het huis waar Cor tot voor zeer kort woonde. Dan, met Joke met haar rollator wandelen we naar De Doelen waar Cor sinds een aantal weken verblijft. Hij is verhuisd vanuit verzorgingshuis De Heksenwiel (Haagse

Beemden) naar Oosterhout. Dat is voor Joke en Cor toch een stuk prettiger. Op nr. 30 woont Cor, 95 jaar. "Volgend jaar word ik 97", zegt Cor als grapje. Hij weet nog wat er allemaal hier in de omtrek op de Keiweg te doen was: Betje Warmoeskerke met haar snoepwinkeltje, Piet Aarden met zijn suikerwaren, Willart, Villa Mathilda, de Lindeboom en het strofabriekske.

Fotograferen

Door zijn vele foto's die hij maakte heeft Cor ons Oosterhout laten zien hoe het toen was. Wat er allemaal aan moois is verdwenen. Dat fotograferen deed hij per fiets. Oosterhouters zagen hoe Cor op de fiets stapte en dan hielden ze hun hart vast,

zeker als hij probeerde af te stappen. Maar..... het ging altijd goed. Ook Harrie Tielemans, waar hij bevriend mee was, heeft mooie foto's van Oosterhout achtergelaten. Hij beperkte die foto's tot het centrum van Oosterhout, maar Cor maakte ook foto's van Oosteind, Den Hout en Dorst. "Ik kon reproducties van foto's maken en dat kon Tielemans niet" zei Cor.

Als we binnen komen treffen we hem slapend aan. Joke maakt hem wakker. In zijn kamer staat een bed, een mini-tv, een tafel met stoelen en aan de muur han-

gen foto's die hijzelf heeft gemaakt.

Zijn kamer is aan de straatkant en hij kan dan ook zien wat er buiten allemaal voorbijkomt. "Ik ben wel gescheiden" zegt hij lachend. Hij zegt dat hij pijn heeft en moeilijk kan slapen. Eten doet hij in de eetzaal van De Doelen en daar komt hij oude bekenden tegen. Verpleegsters komen regelmatig de kamer binnen en Joke vertelt dat die goed voor hem zorgen.

Jeugd...

Cor is geboren op 30 december 1922 op de Zandheuvel 42. Zijn ouders hadden daar een schoenwinkel. Cor was de jongste van 6 kinderen. Zijn moeder overleed toen Cor pas 11 jaar oud was.

De schoenwinkel bracht in die crisistijd ook niet veel op en zijn vader dacht toen: "Schoenen koop je niet elke dag, maar melk drinken de mensen wel iedere dag". Zijn vader nam er daarom een melkroute bij. Cor moest natuurlijk meehelpen. Tijdens zijn schoolperiode deed hij dat voor en na school. Met de fiets bracht hij melk bij mensen die wat verder weg woonden. De melk had hij in twee lederen tassen gedaan.

Cor bezocht de kleuterschool in de St. Antoniusstraat en later de St. Vincentiuschool (lagere school) tegenover zijn ouderlijk huis. Hij verliet op 14-jarige leeftijd de school en ging met zijn vader 'de baan op' om melk te bezorgen. Eerst met de fiets, terwijl zijn vader met paard en kar reed. Toen Cor 16 werd mocht hij met het paard rijden. In 1937 kreeg hij een eigen bezorgvergunning en ging melk bezorgen in Oosterhout, 's-Gravenmoer en Dongen.

Oorlogsperiode en daarna

De oorlog brak uit toen Cor 18 jaar was. De eerste jaren van die oorlog kon Cor gewoon met zijn melkroute doorgaan. In 1942 zou hij te werk gesteld worden in Duitsland. Hij moest zich melden in Breda om te worden afgevoerd, maar het lukte Cor om de benen te nemen. Hij moest toen natuurlijk wel onderduiken. Hij kende van zijn melkroute genoeg mensen waar hij in de schuur mocht slapen. Na de oorlog ging Cor naar de avondschool om zich meer te bekwamen op zijn vakgebied. Hij ging cursussen volgen, eerst in Tilburg per fiets, vervolgens naar Roosendaal, eerst met de fiets naar Breda, vervolgens met de trein naar Roosendaal. Als hij de trein miste, ging hij er toch met de fiets. Cor was een doorzetter.

Uitgaan, daar had Cor geen tijd voor. Hij was lid van een gymnastiekvereniging. Eerst in Oosterhout bij Wilskracht. Die oefende op de Schapendries en Cor had de sleutel van het gebouw. Zijn belangstelling voor muziek werd gewekt door drumband Excelsior die regelmatig door Oosterhout marcheerde. Cor werd in 1947 lid van de Koninklijke Harmonie. Later ging hij naar Breda bij Christoforus in het Ginneken. Met Christoforus ging hij zelfs naar internationale wedstrijden. Met die vereniging deed hij mee aan wedstrijden in het

Luxemburgse Echternach en Temse bij Antwerpen. Twee keer per week met de fiets naar het Ginneken en dat 5 jaar lang. In 1952 ging hij naar een wedstrijd in Straatsburg.

Toen is er bij Cor de passie voor het fotograferen ontstaan. Hij vond het zo erg dat hij daar geen foto's van kon maken om thuis te laten zien waar hij was geweest en wat hij had meegemaakt. Hij ging sparen voor een eigen fototoestel.

Joke en zijn 1e camera

Hij had Joke leren kennen. Die kwam uit Langeweg maar dat was voor Cor geen probleem om ook daar met de fiets naar toe te gaan. Ze was verkoopster in de schoenenzaak van zijn zuster en haar man. Ze zouden in 1955 gaan trouwen. Van gespaard geld kocht hij een camera. Dat was nog niet de camera, een dure Leica, waar hij later mee fotografeerde. Joke vond de aankoop geen goed

*Cor Huijben lid van Excelsior.
Uit het archief van Cor Huijben, 1965*

idee. Trouwen kostte een hoop geld en dat kon je volgens haar dan niet uitgeven aan een fototoestel. Maar... de koop ging toch door. Een van zijn eerste foto's maakte Cor in 1955 op Den Hout een foto van 'n wielervedstrijd of steprace, dat weet hij niet precies meer.

Heel Oosterhout heeft dat in de loop der jaren gemerkt. Cor fotografeerde alles wat los en vast zat. Altijd had hij zijn fototoestel bij zich. "Je kon nooit weten wat er zich plotseling voordeed en dan moest je dat

kunnen vastleggen. Zonder fototoestel voelde ik me niet aangekleed", zei Cor altijd. In 1976 begon hij met een eigen donkere kamer zodat hij zelf kon bepalen wat er uiteindelijk op de foto kwam. Dat ontwikkelen van foto's deed je op de tast want er mocht geen licht in de donkere kamer binnendringen. Cor maakte ook veel natuurfoto's. In zijn kamer hangen er 3: een van de lindeboomvlinder, een met bomen erop, gemaakt in de Ridderstraat - Blazoenhof en een op de Hoofseweg, een paar zwanen in de polder.

Joke en Cor gingen samen regelmatig fietsen. Tijdens zo'n tochtje zag hij een tor. Het plaatje maken

duurde bijna anderhalf uur want hij wilde wel een bijzondere foto. Op een keer had hij weer iets gezien. Snel gooide hij zijn fiets weg. Een automobilist die hem op de grond zag liggen, dacht dat hij onwel geworden was, maar Cor was aan het fotograferen. Hij was lid van natuurvereniging 'Ken en Geniet' en van een pluimveevereniging in Oosterhout. Ze kwamen bij elkaar in het café van Adriaanse (Torenstraat) en Cor vertelde dat hij soms werd 'uitgerookt'. Drinken en roken versterken elkaar. Hij kon daar niet zo goed tegen want hij heeft zelf nooit alcohol gedronken of gerookt.

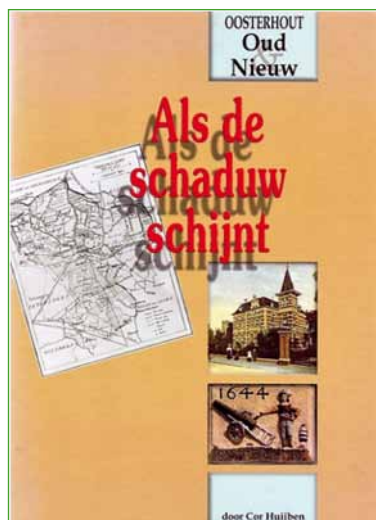
Meegewerkt aan boeken en tentoonstellingen

Cor werkte aan veel boeken, boekjes en tentoonstellingen mee. Ook andere heemkundewerkgroepen konden een beroep doen en foto's kiezen uit zijn immens grote bestand. In 1973 werd Cor lid van de toen opgerichte heemkundekring 'De Heerlijkheid Oosterhout'. Tot op de dag van vandaag is hij nog steeds lid van onze vereniging en zelfs erelid. Zijn inbreng (foto's) bij verschillende tentoonstellingen is groot.

De vlinder en de zwanen

Die tentoonstellingen werden vroeger in 't Kijkhuis gehouden. Hij hield lezingen niet alleen in Oosterhout, maar ook buiten de grenzen van onze stad. Hij fotografeerde niet alleen de grote lijnen, maar ieder detail zoals versieringen aan deuren en gevels. Ook de veranderingen in Oosterhout werden door Cor vastgelegd. Hij was eveneens betrokken bij de Open Monumentendag. Ook die club maakte gebruik van zijn werk. Het Bredaas museum leende foto's van Cor voor het uitgeven van een boekje. De laatste jaren scande ik foto's van Cor m.b.t. boerderijen uit Oosterhout en die foto's zijn met een verhaal erbij verwerkt in een boek over de boerderijen van Oosterhout. Zelf schreef hij artikeltjes in de lokale krant met als titel 'Oud en Nieuw'. Later werden die gebundeld in een

boek: 'Als de schaduw schijnt' en dat geeft een goed beeld wat er vroeger stond en wat er voor in de plaats is gekomen.

Ook op de laatste tentoonstelling over de Bredase-weg zijn de foto's van Cor goed vertegenwoordigd. In een vitrine zag je hoe de schoorsteen van Simons langzaam tot puin verwordt. Zijn broer Harry Huijben woonde ook op de Zandheuvel. Die was meubelmaker en legde o.a. vloerbedekking. Hij was lid van een koor en van de verkenners. Ook hij maakte foto's maar niet zo veel als Cor.

Wat herinneringen:

Cor was niet bang aangelegd en klom onvervaard op de steigers van de St. Janskerk te Oosterhout om daar foto's te maken. Die werden vervolgens vertoond op de heemkundekring. Ook maakte hij foto's van een jongen (Delissen ?) die protesteerde tegen het verdwijnen van een boom in Arendshof en er in klom. Cor was daar natuurlijk bij om dat op beeld vast te leggen.

Van zijn fiets was op een keer een trapper afgehaald. Dat gebeurde om de auto niet te beschadigen, er waren toen nog geen fietsendragers. Maar toen hij wilde gaan fietsen bleek zijn trapper nog thuis te liggen en dan is het moeilijk fietsen. Ook op het Joods kerkhof maakte hij foto's en daar moest hij een keppeltje op. Nu leek het of hij de Joodse rabbijn zelf was.

Cor maakte altijd gebruik van zijn fiets en hij was daar zo vertrouwd mee dat hij een keer slapend met zijn fiets tegen een boom aangetroffen werd. Hij heeft zijn sporen wel verdiend en door burgemeester Ligtfoot werd hem een lintje opgespeld. Ook Joke heeft hem niet veel in de weg gelegd om

zijn hobby, het fotograferen, te kunnen uitoefenen, op zijn fiets met de camera bij de hand.

Het was gezellig om bij Joke en Cor op bezoek te zijn, al viel het niet altijd mee om met hem te communiceren, maar zijn vrouw bracht dan uitkomst. Wij als Heemkundekring mogen zijn vele foto's digitaal inscannen. Daar zijn we aan begonnen, een hels karwei, maar als alles is afgerond, hebben we een goed beeld van Oosterhout zoals het vroeger was en is geworden. Cor en Joke bedankt dat we bij jullie aanwezig mochten zijn.

Bronnen:

- Op de koffie bij in tijdschrift Heemkundekring De Heerlijkheid Oosterhout 2006 nr. 3. Hierin wordt het leven en het werk van Cor Huijben beschreven.
- Informatie verstrekt door Cor Huijben en zijn vrouw Joke op 22 mei 2018.
- Fotomateriaal: foto's uit het archief van Cor Huijben, de archieven te Breda en Tilburg en foto's gemaakt door Martin van Halderen.

Fotograferen gaat nu, met technisch hoogwaardige digitale camera's en de mobiele telefoon, waarop je à la minute het resultaat van je opname ziet, heel anders dan vroeger. Cor moest het resultaat van zijn inspanningen afwachten tot het filmpje ontwikkeld en afgedrukt was. De techniek van foto:graferen met een lichtgevoelige film stamt uit 1888. Martin bezocht onlangs in Canada het museum van George Eastman, de uitvinder van het Kodak fototoestel. In 1888 introduceerde Eastman een camera met een fotorolletje waar je 100 opnames mee kon maken. Dat rolletje moest je dan naar Kodak sturen en tegen betaling kwamen dan de foto's met een nieuw rolletje retour. Een hele uitvinding in die tijd. Cor werkte het grootste deel van zijn fotografeerleven als een klassieke fotograaf, met filmrolletjes en afdrucken op papier...

INTERESSE IN DE OOSTERHOUTSE GESCHIEDENIS?

Regelmatig ontvangen wij schenkingen uit nalatenschap en/of beëindiging van bedrijven of instellingen. Het betreft foto's en materialen van derden, zoals onder andere de nalatenschap van de bekende Oosterhoutse componist Marinus de Jong, van het Nederlands Katholiek Vakverbond en onlangs van Floralia.

Voor de heemkundekring is het natuurlijk interessant om in deze stukken naar het verleden van deze organisaties te speuren, maar er moet ook iets mee gebeuren: uitzoeken en organiseren van dit materiaal waarvan wij denken wat bewaard

moet blijven, dus archiveren en digitaliseren. Leuk werk en vooral omdat we dit samen in teamverband doen. Iets voor u? Dag- en tijdstip kan dan in overleg gepland worden.

Waar? In het Trefpunt van Heemkundekring De Heerlijkheid, ingang parkeerterrein achter Huis voor Erfgoed (Speelgoedmuseum) in de Sint Vincentiusstraat.

Interesse?

Kom eens langs of mail naar:

Jan van Ham: janadje@kpnplanet.nl

Historisch belangrijke vondst te Oosterhout (Deel 1) Middeleeuwse Triptiek ontdekt

Uit: NIEUWSBLAD voor het KANTON OOSTERHOUT van zaterdag 28 februari 1948

Enige weken geleden werd de Zeer Eerw. Heer Pastoor van de parochie Sint Jan aangenaam verrast door de mededeling van zijn dienstbode, dat zij op de zolder een oud schilderij had gevonden, welk gebeuren de ontdekking zou blijken te zijn van een belangrijke middeleeuwse triptiek. Het is gesigneerd noch gedateerd, doch de familiewapens boven de beide schenksters op de zijluiken afgebeeld, boden een prachtige kans diverse gegevens omtrent herkomst en ouderdom te achterhalen. Het naspeuren hiervan leidde dan ook tot het gewenste resultaat.

De triptiek kort na ontdekking. De beschadigingen zijn duidelijk te zien. Op het linker- en rechterpaneel staan de familiewapens. (Foto: RKD)

De linker helft van het wapen op het linker zijluik, en de rechter helft van het wapen op het andere zijluik, komen volkomen overeen met het wapen van Dongen zoals dat heden ten dage nog is. De heraldieke beschrijving hiervan is: 'van zilver, met twee beurtelings gekanteelde fasen van keel (dat is rood)'. De andere helft van het wapen op het linker zijluik, is van het geslacht Monincx dat geparenteerd is aan de nu nog in Oosterhout wonende familie Van der Aa. De beschrijving hiervan is: 'van zilver, de goudkleurige hermelijn staartjes zitten op een ovaal van sabel (dat is zwart); de winkelhaak is geschaakt van zilver en keel; de daarop gezeten

vogel heeft de vorm van een valk.' Deze wetenschap moest noodzakelijk leiden tot het identificeren van de dame tot wie dit wapen behoorde. Immers, indien men wist wie in de geschiedenis de bezitster was van het wapen van het geslacht Monincx enerzijds, en, door huwelijk waarschijnlijk, van het geslacht Dongen anderzijds, zo kon men met zekerheid zeggen wie de afgebeelde persoon was.

De Heer van Loon, zeer wel op de hoogte van de geschiedenis van Oosterhout, heeft deze combinatie ontdekt in een van zijn vele oude boekwer-

ken (nl. van Goor blz.363). Zo werd de ene helft van het raadsel ontsluitend en de oude dame bleek te zijn Adriane Monincx tweede vrouw van Joost, Heer van Dongen. Zij is gestorven in het jaar 1504, wat dus voor de triptiek behelst dat zij voor die tijd geschilderd is, tenzij we hier met 'n posthume afbeelding te doen hebben. Dit is echter zeer onwaarschijnlijk, aangezien het in de middeleeuwen veelal gebeurde dat een of meer adellijke personen een opdracht gaven aan een schilder ter vervaardiging van een altaarstuk voor de kerk, waarop zij zich zelf dan mede af lieten beelden. Hiervan zijn vele voorbeelden in de kunstgeschiedenis op schilderijen van Rogier van der Weijden, van Eijck e.a.

Italiaanse connectie

Er is geen reden om aan te nemen dat de gang van zaken hier anders geweest zou zijn. Zoals reeds gezegd is ook de dame op het andere zijluid in de familie van de Heren van Dongen. De uitkomende adelaar links boven in haar wapen, wijst op Italiaanse afkomst. Het is zeer aannemelijk dat de persoon in kwestie een Italiaanse familiere-relatie had, aangezien in die tijd vele Venetiaanse en Genuese kooplieden en bankiers zich in Zuid-Nederland gevestigd hadden: bovendien komt in de stamboom van de Heren van Dongen een Italiaanse familiere-relatie voor. De zekerheid werd hier gegeven door het vinden van dit wapen in het boek 'Armorial Général' van Johannes Rietstap in de Bibliotheek van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in den Bosch. De tweede persoon bleek toen te zijn, Josyne, dochter van Joost, Heer van Dongen en Adriane Monincx. Zij was gehuwd met de Venetiaan Steven Giustini-ani.

Deze gegevens zijn het die de triptiek voor de geschiedenis van Oosterhout zo buitengewoon interessant maken, temeer daar dit stuk niet in een museum 'dodenhuis der kunst' terecht kwam, doch bleef leven aan de bron van zijn ontstaan.

Dit is niet zo voor de hand liggend als het op het eerste gezicht lijkt. Immers ten tijde der Reformatie werden vele kostbaarheden der kerken verkocht ten behoeve van de Staten Generaal. Het was weer de Heer van Loon die ons opmerkelijk maakte op een alinea in het boekwerkje 'Kerk van Oosterhout' blz. 101, luidend: 'in 1652 werd verkocht een altaar van d'afdoeninghe van het Cruys'. Dit stuk werd, op een openbare verkoping gemijnd door Willem Corneliszoon van Loon. Waarschijn-

lijk hebben we het aan de rechtschapenheid en stiptheid van geweten van deze heer van Loon te danken dat de triptiek weer in kerkelijk bezit is teruggekeerd. Laten we hopen dat ze door een juist beheer altijd hier zal blijven.

Vergeeten

Velen zullen zich waarschijnlijk afvragen hoe het toch mogelijk is dat dit stuk zolang verborgen is gebleven, temeer daar ook Pastoor Peeters z.g. toch zeer piëteitsvol was tegenover alles wat verband hield met de geschiedenis van Oosterhout en in het bijzonder met die van zijn parochie. Ook ten tijde van de vorige Pastoor immers moet het altijd op zijn pastorie aanwezig zijn geweest.

Het mag zelfs als zeker worden aangenomen dat het paneel

op de vorige pastorie, het zogenaamde Van Beveren slotje, op het ogenblik het woonhuis van de familie van der Struijk in de Ridderstraat, aanwezig is geweest en met de verhuizing van daar naar de Markt in het jaar 1856 mede is overgegaan. Heeft het mis-

schien in de vorige pastorie, die dus vrij ver van de kerk was gelegen, als huisaltaar gediend? Niet onmogelijk. Het ophouden van een eventuele vergunning om in huis de H. Mis te lezen, toen de pastorie vlak naast de kerk kwam, zou een aanleiding geweest kunnen zijn dat de triptiek op zolder terecht kwam toen het huisaltaar werd opgeruimd. Dat ze daar niet eerder gevonden werd dan eerst in 1948 moge verwondering wekken, geheel onverklaarbaar is dit echter niet.

De buitenzijde van de zijluiken is beschilderd geweest, maar helaas dermate beschadigd en vergaan, dat de kleur nog enigszins te zien, doch de voorstelling geheel verdwenen is. In gesloten toestand, de zijluiken voor het middenluik gevou-

De pastorie (gebouwd in 1859) van de Sint Janskerk

wen, maakt het geheel dan ook een vuil, grijs grauwe indruk, die in geen enkel opzicht gunstig afsteekt bij die van een hoeveelheid oude planken. De afmetingen zijn, in gesloten toestand, 92 x 94 cm. Een dergelijk voorwerp kan dan ook op een grote zolder achter een schoorsteen of enige oude kisten, gemakkelijk enige jaren liggen, zonder dat men de waarde ervan vermoedt.

De binnenzijde der zijluiken is deerlijk gehavend, zoals op de foto duidelijk te zien is. Vooral het luik van Josyne (rechts) heeft veel geleden. Op de foto ziet men echter niet de vele en vrij grote plekken waar de verf nog wel opzit, doch waar ze geheel gescheurd en geschilferd is. Dit bemoeilijkt de restauratie, die dringend nodig is, ten zeerste. Deze schilfers immers moeten allen stuk voor stuk opnieuw op het eikenhouten paneel bevestigd worden wat een minutieus, tijdrovend en kostbaar werk is. Het andere zijluik, dat van Adriane, is niet zo ernstig beschadigd door schilfering, alhoewel ook hier vrij grote plekken aanwezig zijn. Dit luik

Het stuk is in olieverf geschilderd, doch duidelijk is te zien hoe de verven individueel verschillend gereageerd hebben op hetgeen ze te doorstaan kregen, zoals vochtigheid en het vergaan door ouderdom. Zie bijvoorbeeld eens hoe gaaf de witte halsdoek van Maria gebleven is, duidelijk is de schaduwwerking nog te zien in de mooie natuurlijke gevormde plooien. Eveneens is het tere, ragfijne sluiertje van Adriane Moninx goed behouden alsmede de geplooid witte manchetten der beide dames. Waarschijnlijk hebben we dit te danken aan het vele loodwit wat in deze verf verwerkt is en zich buitengewoon goed houdt.

Hoe geheel anders is de in roodbruine kraplak geschilderde mantel van Maria tot ons gekomen! Tekening en schaduwwerking zijn volkomen verdwenen terwijl het geheel vervlakt, egaal en doodsvan kleur geworden is. De onbedekte lichaamsdelen, gezichten, handen en het Lichaam van Christus, zijn vrij goed behouden, alhoewel ook hier restauratie, spoedige en vakkundige, de gebiedende eis blijft. Zie eens naar die fijne, zorgvuldig geschilderde gezichten

en handen van de schenkster op de zijluiken. Keurige stukjes van middeleeuwse detailkunst; men ziet hierin nog de overgang van het miniatuur tekenen naar de schilderkunst. Alhoewel de handen alle natuurlijkheid missen en als het ware versteend schijnen, zijn ze toch mooi en fijn gevormd. Hoe onbarmhartig, naar de natuur getrouw heeft de schilder de oude dame afgebeeld met haar lelijke spitse neus,

bevat echter drie grote scheuren in het paneel tegenover het andere een, zij het dan ook dat deze ene ernstiger van aard is.

Het middenpaneel bestaat uit twee delen welke geheel van elkaar en uit de lijst zijn. Voor de foto zijn ze er even los ingelegd. Het schilferen van de verf is hier zeer beperkt gebleven en komt slechts op enkele plaatsen voor.

plooien om haar mond en rimpels in het voorhoofd! Bekijk hierna eens het onschuldige zachte gezicht van Josyne, nog week en ongevormd met fletse ogen. Waarlijk een aardig contrast! Toch zien we ook in deze beide vrouwengezichten die eigenaardige stille zachtheid die toch wijst op een, over het algemeen ander karakter van de vrouw in die tijd.

Die zekere stille wijding die van het gehele stuk uitgaat, is het juist wat ons in de gehele triptiek, evenals in vele andere middeleeuwse stukken, het meeste aantrekt.

Geheel anders dan op de zijpanelen, werkt de schilder echter in het middenpaneel. Zou men zeggen dat de zijpanelen van Vlaamse afkomst waren, althans van een schilder uit een Vlaamse school, 't middenluik is lang niet vrij van Italiaanse invloeden. Men zou naar de stijl van schilderen gezien, zelfs een andere maker aan kunnen nemen ware het niet dat andere factoren het tegendeel bewijzen. De kleuren, vooral van de achtergrond, getuigen echter zo sterk, dat men wel aan moet nemen dat ze van hetzelfde palet zijn. Vergelijk in dit verband eens het gezicht der Mater Dolorosa met die van de beide dames. Zijn de laatste het voorbeeld van innerlijke en natuurlijke rust, het gezicht van Maria vertoont een gemaakte en gezochte aandoening. Het is min of meer melancholiek en vertoont in ieder geval niet de expressie van hartroerend en diepvoelend medelijden met Haar Goddelijk Kind, noch die van eigen lijden.

Ook het gelaat van de Zaligmaker is niet dat van iemand die door lijden en uitputting gestorven is. Het maakt op zichzelf gezien niet de indruk van een dode te zijn, terwijl een dergelijke houding van het hoofd voor een dode onmogelijk is. Dit alles wil niet zeggen dat ook het middenpaneel geen goede kwaliteiten bezit. Het Lichaam van Christus is anatomisch juist geschilderd, evenals de lichtwerking hierop zeer goed is gezien. De handen van Maria zijn zeer mooi en nauwkeurig detailwerk, alhoewel de schilder, in het enigszins bevreesd zijn voor het H. Lichaam, wat hij er waarschijnlijk in uit heeft willen beelden, niet volkomen geslaagd is. Als gevolg hiervan maken vooral de linker hand en arm een vrij stuntelige indruk.

De achtergrond van het middenpaneel is zoals zij op middeleeuwse stukken voorkomt. Vooral de rechterzijde herinnert ons weer sterk aan de oude miniaturen die, hoe klein ze ook zijn, indruk maken door hun fijnheid en knapheid van schilderen. Zoals reeds gezegd behoeft het geheel zeer dringend een grondige en vakkundige restauratie. Deze zal echter de vele kosten die de kerk reeds heeft, klokken, ramen, enz., niet onbelangrijk vermeerderen. Aangezien dit stuk echter niet alleen voor de betreffende parochie maar voor geheel Oosterhout een historische waarde heeft en bovendien de kunstwaarde niet onaanzienlijk is, zal door samenwerking van verschillende instanties de restauratie tot stand moeten komen.

De Heer H. Mertens restaurateur aan het Rijksmuseum te Amsterdam, die destijds ook de Nachtwacht gerestaureerd heeft, toonde zijn persoonlijke belangstelling toen hij enige weken geleden de triptiek op de pastorie bezichtigde. Naar zijn aanwijzing zijn ook reeds enige werkzaamheden begonnen, die op de eerste plaats bestonden in het vastleggen van de verf in de geschilderde gedeelten. Hier wordt niet bedoeld het zeer nauwkeurige en tijdrovende procédé waar hierboven reeds over gesproken werd, maar een spoedbehandeling waarbij een laag was over de gevaarlijke gedeelten wordt aangebracht om zo verdere beschadiging en verlies van de verfschilders te behoeden. De uiteindelijke beslissing inzake de restauratie moet nog genomen worden. Dit zal waarschijnlijk eerst kunnen geschieden als bovenvermelde financiële moeilijkheden zijn opgelost. Moge de medewerking van de diverse autoriteiten dermate zijn, dat deze zeer belangrijke triptiek voor Oosterhout en zijn geschiedenis behouden blijven. (auteur: JAC. DE HOOG)

Uit het NIEUWSBLAD VOOR

HET KANTON OOSTERHOUT van zaterdag 11 december 1948:

De Gemeenteraad vergaderde: TRIPTIEK KRIJGT PLAATS IN GEMEENTEHUIS

De onlangs in de pastorie van de St. Jansparochie te Oosterhout ontdekte middeleeuwse triptiek ver-

*Slotje Limburg, het voormalige gemeentehuis.
Van 1950 tot 1956 heeft de triptiek hier
gehangen. (Foto: HKO)*

▶ tegenwoordigt een dusdanige cultuur-historische waarde, dat de Rijkscommissie voor de monumentenzorg heeft besloten een bijdrage te verlenen in de kosten van restauratie. Aangezien het in het belang van de geschiedenis van Oosterhout is, dat deze kunstschat voor het nageslacht wordt bewaard, wilde de Raad niet achterblijven en besloot de helft van de restauratiekosten, welke f 1200.- bedragen, voor haar rekening te nemen. Het Kerkbestuur van de Sint Jansparochie wil deze triptiek niet aan de vergetelheid doen prijsgeven en heeft zich reeds in principe bereid verklaard deze kunstschat voor de duur van een vijftiental jaren aan de gemeente in bruikleen af te staan voor de aankleding van het nieuwe gemeentehuis.

Uit Jan Verhulst's 'Duizend en Een Bijzonderheden uit het Oude Oosterhout II', p.420, Varia uit Oosterhout centrum (1970):

In 1950 werd overeenstemming bereikt tussen de parochie Sint Jan en het gemeentebestuur, waarbij de triptiek voor een periode van 15 jaar aan de gemeente ter beschikking werd gesteld. Ze werd in het stadhuis opgehangen en bleef daar maar tot 1956, want de restauratie bleek niet van die aard te zijn geweest, dat het een fraai geheel bleef. En omdat de gemeente niet opnieuw voor de kosten van een tweede restauratie wenste op te komen; temeer ook, omdat van deskundige zijde duidelijk te kennen was gegeven, dat de kunstwaarde ervan zeer twijfelachtig was.

Het triptiek werd in 1956 overgebracht naar het Sint Jozefziekenhuis. Daar heeft de Geneesheer-Directeur, Dr. A.Aarts er in zijn kamer tegenaan gekeken, totdat het in 1965 naar Breda verhuisde; op verzoek van de heer Kimmel, de conservator van het Stedelijke en Bisschoppelijk Museum, op

de Grote Markt in de voormalige Boterhal. Dank zij een tweede minder kostbare behandeling, bevindt het zich momenteel in een redelijk goede toestand. (Het drieluik is momenteel te bezichtigen in het Stedelijk Museum Breda, in de Collectie van Stichting Bisschoppelijk Museum. Dit is een verzameling afkomstig uit kerken en kloosters van

Het voormalige St. Josephziekenhuis aan de Leijzenhoek, tegenover het busstation, waar de triptiek in 1956 naar toe verhuisde maar in 1965 werd overgebracht naar het Stedelijk en Bisschoppelijk museum (Ansicht: HKO)

het bisdom Breda, aangevuld met aankopen en legaten).

Als Heemkunde-enthousiastelingen is onze nieuwsgierigheid door dit krantenartikel geprikkeld want:

- a) **Wie waren de schenkers van de triptiek?**
- b) **Aan wie zou dit triptiek, omstreeks 1500 geschonken zijn?**
- c) **En waarom?**
- d) **Welke relatie hebben de schenkers van de triptiek met de ontvanger ervan?**

Wordt vervolgd met Drieluik met Pietà en schenkers Van Dalem, in een volgende uitgave van De Heerlijkheid.

Met dank aan Frans van Wanrooij en Jan Buiks voor hun researchwerk.

Advertentie

van DELFT
verhuur
*stoelen *tafels *staantafels
*tapinstallaties enz. enz.
tel. 0162-458217

Tentoonstelling 100 jaar Wihelminakanaal

van 15 t/m 26 oktober in het gemeentehuis

Wilhelminakanaal

OOSTERHOUT

Het Wilhelminakanaal is 68 kilometer lang en loopt van vanuit de Zuid-Willemsvaart bij Laarbeek naar de Amer bij Geertruidenberg.

De eerste plannen voor een kanaal dat Tilburg en Eindhoven met de Maas verbindt, dateren uit 1794, maar het duurde tot 1910 tot werd begonnen met het graven. Vanwege de toentertijd geveesde Franse inval werden de plannen afgeblazen.

De Heemkundekring organiseert een fototentoonstelling in het gemeentehuis in Oosterhout dat geconcentreerd is op het Oosterhoutse deel. Op deze pagina's presenteren wij u een kleine impressie

Brug - Bredasche Steenweg. Oosterhout.

van de ruim 165 foto's die op de tentoonstelling te zien zijn. De tentoonstelling is toegankelijk tijdens de openingsuren van het gemeentehuis en uiteraard vrij toegankelijk.

Aanleg van de sluisbedding ▲

De oude draaibrug aan de Bredaseweg ►

◀ De huidige brug aan de Bredaseweg in aanbouw met rechts de tijdelijke omloop ten behoeve van de emballagefabriek Simfa.

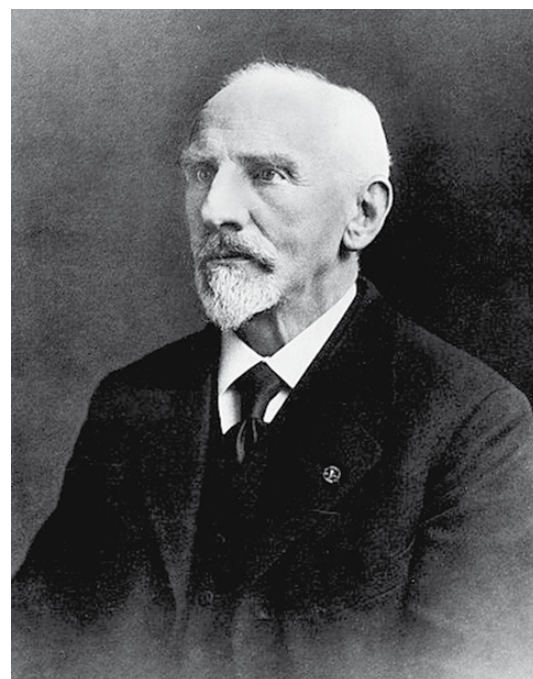
Christiaan Snouck Hurgronje (1857-1936)

Oosterhouter, vermaard arabist en islamoloog

Piet van Beek, A.H.P. Gorissen

Oosterhout is een karakteristiek westbrabants stadje maar op de Slotjes, waaronder het Sint Catharinadal, de Heuvel en de Sint Jan basiliek na is er weinig van het 19e eeuwse karakter bewaard gebleven. De ruïneuze kaalslag waarmee ook de fysieke band met het verleden werd verbroken, vond plaats in de zestiger jaren van de 20e eeuw. Oosterhout springt slordig om met zijn verleden en dat is betreurenswaardig. Zelfs historische Oosterhouters dreigen publiekelijk vergeten te worden. Lanen en straten zijn vernoemd naar burgemeesters maar grote historische figuren als Conrad Carel Käyser (zie vorig nummer) en deze keer Christiaan Snouck Hurgronje lossen geleidelijk op in de vergetelheid. Daarom wil de redactie hen en hun geschiedenis, voor zover achterhaalbaar, in 'De Heerlijkheid' belichten. In ons archief vonden we het boeiende artikel over Snouck Hurgronje, geschreven door Piet van Beek en A.H.P. Gorissen, gepubliceerd in nummer 1 van ons ledenblad in 2007....

Ton Kuppens, redactie

Christiaan Snouck Hurgronje
(1857–1936)

Inleiding

In 2007 besteedde onder andere BN/de Stem¹, VPRO radio² en NRC Handelsblad³ aandacht aan de 150 jaar geleden in Oosterhout geboren geleerde Christiaan Snouck Hurgronje. Ter gelegenheid van dit feit organiseerde zowel de Universiteitsbibliotheek van Leiden als het Museum van Volkenkunde in Leiden tentoonstellingen over Christiaan Snouck Hurgronje. De laatste toonde door middel van een collectie van 156 voorwerpen het leven van de gewone man en vrouw in en rond Mekka.

Het was Christiaan Snouck Hurgronje die als eerste Europeaan Mekka bezocht en hier een boek over schreef⁴. Dit en later werk aan de Universiteit van Leiden maakte hem tot de eerste Nederlander die de Islam gedegen bestudeerde. Zijn werk bezorgde Leiden een toonaangevende positie op het gebied van de Islamkennis⁵ tot ver in de 20e eeuw.

Oosterhoutse Periode

Christiaan Snouck Hurgronje werd op 8 februari 1857 geboren als zoon van Jacob Julianus Snouck Hurgronje en Anna Maria de Visser. Hun huis stond in de Heuvelstraat (wijk G nummer 534).

Zijn vader en moeder kwamen beiden uit een predikantenfamilie. En ook zijn vader was predikant in verscheidene gemeenten in Zeeland. In 1837 trouwde zijn vader met Adriana Magdalena van Adrichem, maar kreeg in zijn standplaats Tholen een verhouding met Anna Maria de Visser, dochter van zijn collega Christiaan de Visser. Toen Anna Maria van hem in verwachting geraakte, verliet Jacob Julianus Snouck Hurgronje zijn gezin en vertrok met Anna Maria naar Engeland.

In Engeland werd op 20 mei 1849 hun dochter Anna Maria geboren. Later verhuisde het gezin naar Mechelen in België. Op 8 december 1850 werd daar hun tweede dochter Jacqueline Julia geboren. Deze twee dochters zijn nooit door de vader erkend. Zo wordt bij het huwelijk van Anna Maria de Visser in augustus 1871 vermeld dat haar vader onbekend is⁶.

Na het overlijden van zijn wettige vrouw Adriana Magdalena van Adrichem besloot de familie naar Nederland terug te keren. Het gezin vestigde zich in Terheijden waar op 31 januari 1855 het huwelijk voltrokken⁷ werd. Op 19 februari van dat jaar werd

▶ daar dochter Christina Anna Catharina geboren. Na het huwelijk ging het gezin vrij snel in Oosterhout wonen getuige de inschrijving in het bevolkingsregister op 3 mei 1855.

Vermoedelijk is de familieband met het gezin de Visser dan al hersteld. Zowel Christina Anna Catharina, overleden in Oosterhout op 3 maart 1856, als Christiaan zullen naar hun grootvader vernoemd zijn. Op 31 december 1861 is hun grootvader Christiaan de Visser ook in Oosterhout woonachtig. De emeritus predikant woont samen met zijn dochter Anna Catharina in wijk F op nummer 365. Hij overleed daar op 20 mei 1862. Een jaar later keerde zijn dochter Anna Catharina – een tante van Christiaan - terug naar Tholen.

Naast Christiaan werd in Oosterhout op 3 september 1859 ook een dochter, Anna Catharina, geboren. Na de lagere school in Oosterhout bezocht Christiaan vanaf 1870 de HBS te Breda. De HBS was in 1867 gestart in een nieuw gebouwde school op het Kasteelplein⁸. Naast deze opleiding kreeg Christiaan ook nog privé onderwijs in de klassieke talen. In dat jaar overleed ook zijn vader, 21 februari 1870⁹. Een jaar later verhuisde zijn moeder met de kinderen Jaqueline Julie, Christiaan en Anna Catharina naar Breda.

Zijn verdere leven en werk, Leiden, 1874-1889

In 1874 begon Christiaan aan zijn studie theologie aan de Universiteit van Leiden, zijn moeder en de twee zussen volgden hem naar die plaats.¹⁰ Na zijn kandidaatsexamen studeerde hij Semitische talen. Met het proefschrift '**Het Mekkaanse Feest**', over de bedevaart naar Mekka, promoveerde hij cum laude op 24 november 1880. Na zijn promotie studeerde hij nog een jaar in Straatsburg¹¹ en werd in 1881 benoemd tot leraar aan de 'Gemeentelijke Instelling tot Opleiding van Oost-Indische Ambtenaren'¹² in Leiden.

In 1887 werd hij verbonden aan de universiteit aldaar. Onder professor De Goeje, kreeg hij een aanstelling als lector aan de 'Instellingen van de Islam'¹³. Zijn verlof in die periode, 1884-1885, besteedde hij om, met toestemming van de regering, een reis naar Mekka te ondernemen.

Mekka

In zijn proefschrift '**Het Mekkaanse Feest**' drong hij al aan op beperking van de bedevaart vanuit Nederlands-Indië. De havenplaats Djeddah in het Arabische Ottomaanse rijk diende als doorgangs-

haven van de Mekka-gangers uit Nederlands-Indië. De Nederlandse consul verdacht de Atjehers er van de bedevaart te gebruiken voor de wapen-smokkel naar dit gewest. Hij vond de minister van Koloniën bereid om voor de reis 1500 gulden beschikbaar te stellen. Snouck Hurgronje moest hiervoor de lokale Indonesische bevolking in Djeddah in kaart brengen¹⁴.

Het voormalige Arabië, deel uitmakend van het Ottomaanse Rijk (nu Saudi Arabië)

In september 1884 vertrok hij naar Djeddah (toen nog deel uitmakend van het Ottomaanse Rijk) en bereidde zich met de steun van de consul en de vice-consul voor op zijn verblijf in Mekka¹⁵.

Via de contacten van de consul werden schriftgeleerden uit Mekka uitgenodigd om naar Djeddah te komen. Een Nederlandse geleerde wilde hun graag ontmoeten om de Islam beter te leren kennen. In de gesprekken over bepaalde godsdienstige aspecten en handboeken bracht hij zelf onderwerpen in. De schriftgeleerden en plaatselijke machthebbers beschouwden hem als een Nederlandse geleerde Moslim¹⁶.

Op 1 januari 1885 betrok Christiaan Snouck Hurgronje in de havenstad een huis en bracht een bezoek aan een Arabische kapper die besnijdenissen bij mensen van verschillende leeftijden uitvoerde. Vanaf dat moment kleepte hij zich Arabisch en nam de naam **Abd al-Ghaffar** (dienaar van de vergevingsgezinde) aan¹⁷. Hiermee was de weg naar Mekka en deelname aan de hadj voor hem geopend. Op 22 februari 1885 vestigde Christiaan zich in Mekka en zou er tot augustus van dat jaar blijven¹⁸. Zijn verblijf was echter niet zonder gevaar. Na de moord op de Franse geleerde Charles Huber raakt hij in de problemen toen de Franse

▶ krant 'Le Temps' op 5 juli 1885 meldde dat Abd al-Ghaffar een Leidse geleerde was¹⁹. De Turkse gouverneur wees Christiaan Snouck Hurgronje vervolgens uit omdat zijn veiligheid niet gegarandeerd kon worden, nog voor de bedevaart begonnen was. Dat hij het vertrouwen van de Arabieren echter niet verloren had werd wel bewezen doordat niets van zijn aantekeningen verloren zijn gegaan. De scheepsagent in Djeddah zorgde ervoor dat alles hem werd nagezonden.

Terug naar Leiden

Na zijn reis naar Mekka hervatte Christiaan Snouck Hurgronje zijn werk aan de eerder genoemde gemeentelijke instelling te Leiden. Nadat hij in 1887 tot assistent van professor De Goeje benoemd was verzocht hij de Nederlandse regering om twee jaar onderzoek te mogen doen in Nederlands-Indië. Toegevoegd aan het bestuur aldaar wilde hij de Islam en de daarmee samenhangende problemen bestuderen.

Nederlands-Indië

Tijdens zijn reis naar Mekka had Snouck Hurgronje uit gesprekken met Atjehese bedevaartgangers al geconcludeerd dat de maatregelen van de Nederlandse regering in dat gewest (Atjeh) hadden gefaald. Gebrek aan kennis van land en volk was volgens hem de oorzaak en hij achtte een onderzoek ter plaatse noodzakelijk. Hij vertrouwde erop met zijn in Arabië opgedane kennis in het binnenland van Atjeh te kunnen doordringen.

De Indische regering had ingestemd met zijn onderzoek maar Snouck Hurgronje kreeg geen medewerking van het bestuur in Atjeh. Omdat hij het te riskant vond om het onderzoek op eigen risico uit te voeren besteedde hij de eerste twee jaren van zijn verblijf in Indië aan een onderzoek naar het moslimonderwijs en de mohammedaanse geestelijkheid in West en Midden Java. Om zijn relatie met de plaatselijke elite te verstevigen sloot hij zelfs een huwelijk met een 17-jarige dochter uit een aristocratische inlandse familie.²⁰

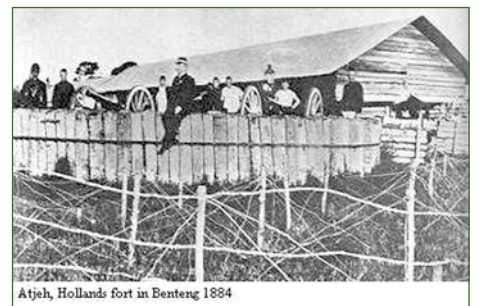
Zijn werk beviel hem zo goed dat hij de regering, in mei 1890, verzocht om langer in Nederlands-Indië te mogen blijven: *'Mijne definitieve verbinding aan den Indischen dienst daarentegen blijft bij mij ook thans nog verkieselijk boven de aanvaarding van het hoogleeraarsambt, en wel, gelijk ik ook te voren reeds mocht opmerken, dewijl ik hier eenen werkkring vind, die met de meest volkomen aansluiting aan mijn vroegere studien mij eene eenige*

*gelegenheid biedt om in het belang van de Regeering en der wetenschap, naar ik hoop, nuttige arbeid te verrichten*²¹.

Atjeh

In 1891 verslechterde de situatie in Atjeh en de Indische regering vond een andere aanpak van het probleem noodzakelijk. De normaal gebruikelijke strafexpeditie om de lokale bevolking aan het centrale gezag in Djakarta te onderwerpen waren hier weinig effectief. Atjeh was geen eenhoofdige staat maar een groepering van kleine staatjes en agrarische gemeenschappen.

Wat de Atjehers bond was hun geloof en dit sterkte de Atjehers in de overtuiging dat hun strijd dan ook **'de heilige oorlog'** was, een overtuiging die voortdurend vanuit Mekka werd aangewakkerd²². Tot nu toe oefende de regering in Djakarta alleen maar het gezag uit over de Indische Archipel. Het gebied onder Nederlands bestuur brengen was te kostbaar. Ontstonden er problemen met een inlandse vorst dan probeerde de regering in Djakarta door onderhandelen tot een oplossing te komen. Hadden deze geen resultaat dan volgde een strafexpeditie. Zo'n expeditie bestond uit brandstichtingen waarbij een kampong werd platgebrand, de oogst vernield en de inwoners totaal ontredderd het oerwoud werden ingedreven. Met dit, als 'de rode haan' methode bekend staand middel, moest het Nederlandse

Gezag worden bestendigd²³. Om toch te kunnen beschikken over de olievoorraad in Atjeh werd besloten om het bestuur in dit gebied vanuit Djakarta uit te oefenen. Snouck Hurgronje kreeg in februari van het jaar 1891 dan ook de opdracht onderzoek te doen naar religieus-politieke achtergronden van het conflict. Medio juli van dat jaar startte hij met zijn onderzoek ter plaatse wat duurde tot februari 1892.

'Hen zeer gevoelig te slaan...'

Op 23 mei 1892 diende hij een inmiddels vermaard verslag in over zijn bevindingen aan de Gouverneur-generaal²⁴. Hierin gaat Snouck Hurgronje uitgebreid in op zijn werkwijze, het moslim-

leven in Atjeh en de invloed hiervan op de politieke en maatschappelijke verhoudingen. Ook doet hij een drietal aanbevelingen om het gebied onder Nederlands gezag te krijgen en te houden. In zijn conclusie van dit verslag schreef hij in artikel twee onder andere: *'Hen zeer gevoelig te slaan, zoodat vrees de Atjèhers weerhoudt van gevaarlijk geworden aansluiting aan die bendenhoofden, is eene conditio sine qua non van het herstel der rust in groot Atjeh. Vóórdat dit resultaat voorloopig bereikt is – zooveel mogelijk met sparing der belangen van de gezeten bevolking, zelfs waar hare houding nog twijfelachtig blijft – zijn alle andere middelen vruchteloos'*.²⁵

De regering in Djakarta had nu een probleem. Het leger in Nederlands-Indië was ingesteld op een defensief optreden. Bij de opperofficieren ontbrak niet alleen het inzicht tot noodzakelijke aanvallen maar beschouwden deze als schadelijk en gevaarlijk. Ook vond de regering dat dit leger te klein was voor een constante bezetting van zo'n groot gebied²⁶. Colijn, van 1892 tot 1909 als KNIL militair in Nederlands-Indië gelegerd, omschreef de toestand voor 1896 als volgt:

'Lang had men de kracht van het Indische leger en de beteekenis van zijn actief kunnen onderschat'.

Luitenant-generaal Vetter diende in 1894 een verzoek tot ontslag in. In plaats van deze hem te verlenen werd hij benoemd tot opperbevelhebber van een expeditiemacht op Lombok. Na een aanval op zijn kampement voerde hij een vijf dagen durende vergeldingsactie uit. Na deze actie was het verzet gebroken. In 1895 werd Vetter commandant van het leger en chef van het Departement van Oorlog. Zijn opdracht was zich persoonlijk op de hoogte te stellen van de stand van zaken in Atjeh.

Jo van Heutsz (1851-1924)

Het Indische leger dat sinds 1884 een klein deel van Atjeh bezette, had zich terug getrokken achter een keten van posten. Vanaf 1893 waagden de Nederlandse troepen zich, met steun van het invloedrijke Atjehese hoofd teukoe Oemar (teukoe is een titel), buiten deze linie. In 1896 sloot hij zich, met zijn van Nederlandse wapens voorziene volgelingen, weer aan bij zijn landgenoten in de strijd tegen het Nederlands-Indische leger. Gouverneur-generaal van der Wijck trad voortvarend op, ontsloeg per telegram de gouverneur van Atjeh, generaal-majoor Deijkerhoff, en stuurde een grote troepenmacht.

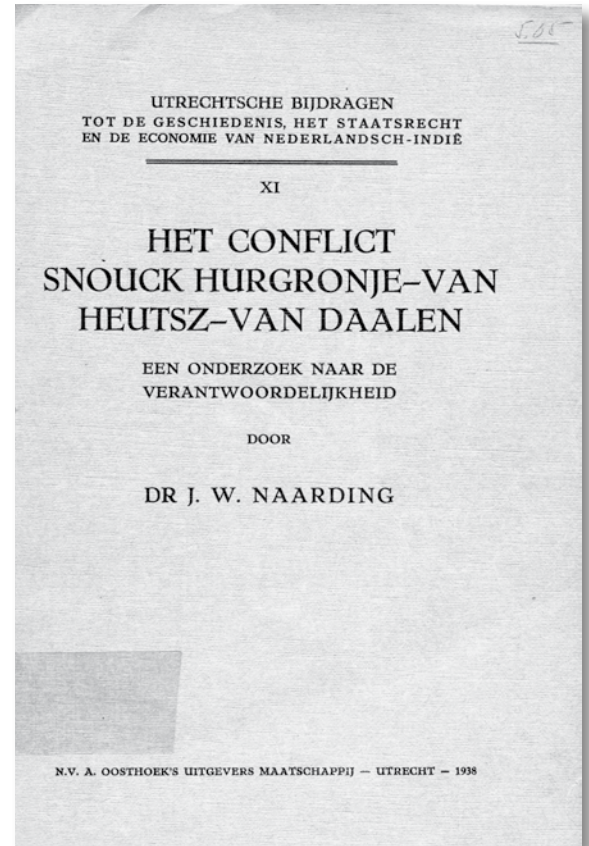
Dit leger, onder leiding van Vetter, kwam reeds enkele weken later aan in Kota Radja. Een van de officieren in dit leger was overste Van Heutsz. Deze had in 1893 al publiekelijk aanbevolen om in Atjeh krachtig op te treden. Na de pensionering van Vetter in 1897 beval Snouck Hurgronje Van Heutsz als opvolger van Vetter aan. Van Heutsz was echter omstreken bij de Gouverneur-generaal en de leger-top.

In een schrijven van juni 1896 aan Snouck Hurgronje vond Van der Wijck hem een goede troepen-aanvoerder maar stoorde zich aan zijn gezwets, gesnork en gemis aan bezadigheid, een

intrigant, schiet in waarheidsliefde tekort als het in zijn kraam te pas komt. Van Heutsz had wel vertrouwen in het Nederlands-Indische leger en wilde graag de verantwoording om dit te bewijzen op zich nemen.²⁷

Snouck Hurgronje onderkende zijn minpunten maar vond toch dat Van Heutsz de man was om Atjeh te onderwerpen. *'Zonder mijn aanhoudelijk aandringen ware Van Heutsz niet naar Atjeh gezonden en zonder Van Heutsz ware mijn programma onuitgevoerd gebleven'*.²⁸

Van Heutsz was in 1898 benoemd tot gouverneur van Atjeh. Onder zijn persoonlijke leiding werden snel grote delen van Atjeh bezet. Volgens Snouck Hurgronje moest er na de verovering een nieuwe, alternatieve bestuursvorm komen. Daar men overtuigd was dat de traditionele verdragen in Atjeh niet zouden werken ging de Nederlandse regering in maart 1899 akkoord met de 'Korte Verklaring'. In afwijking van de oude af te leggen verklaring van

▶ achttien bestond deze slechts uit drie artikelen. In de 'Verklaring van achttien artikelen' werden zaken geregeld zoals bestuur, economie, rechtspraak, belasting en verdediging. De 'korte verklaring' behelsde alleen maar het erkennen van de Nederlandse regering, geen staatkundige verbindingen met andere regeringen aangaan en het nakomen van alle regelingen die door de Nederlandse regering zijn of worden vastgesteld.²⁹

In Atjeh woedde een guerrillaoorlog

Tot zijn benoeming als Gouverneur van Atjeh had Van Heutsz al sinds 1873 een actieve carrière in

Saudische Prins bezoekt de Leidse Universiteit in 1936. Snouck Hurgronje (met wandelstok) is de gastheer.

Nederlands-Indië achter de rug. Hij had hierbij veelvuldig 'de rode haan methode' toegepast. Van Heutsz had hier geen scrupules over zolang hiermee maar resultaat geboekt werd. De strijd in Atjeh was een guerrillaoorlog tegen een dappere en listige vijand. Deze oorlog werd niet altijd volgens de regels gevoerd. Van Heutsz deed bitter weinig om de excessen in te dammen. Hij gaf vaak de indruk achter deze rimboestijl te staan. Bij besprekingen te velde werden dingen gezegd die de krijgstucht juist ondermijnde³⁰. Snouck Hurgronje ergerde zich aan deze opstelling. Met zijn vertrek aanstaande liet Van Heutsz voor zijn opvolging de keus vallen op Van Daalen, sinds 1899 de opvolger van Graafland als chef van de Marechaussee. Van Daalen was qua karakter, begaafdheid en afkomst de tegenpool van Van Heutsz. Het enige gemeenschappelijke tussen Van Heutsz en Van Daalen was het artikel waarop de samenwerking met Snouck Hurgronje was gebaseerd: *den vijand gevoelig slaan, zoodat vrees de Atjehers weerhoudt...*³¹ Zijn optreden in

1904 in de expeditie naar de Alaslanden getuigt hiervan. Bij deze 163 dagen durende actie werden 2902 inlanders gedood waaronder 1159 vrouwen en kinderen. In 1903 leidde de voortdurende verwijdering tussen Snouck Hurgronje en Van Heutsz zo onder deze politiek dat er een einde kwam aan hun samenwerking.

Snouck Hurgronje keerde teleurgesteld terug naar Java en pakte zijn werk als adviseur van de regering weer op, wat door zijn werk op Atjeh op de achtergrond was geraakt. Zijn conclusie was dat de Islamitische bevolking recht had op hun eigen geloof, gewoonten en cultuur. Hij stelde zich echter tegen het begrip van de Heilige Oorlog en de achterstelling van niet moslims. Terug in Djakarta nam Snouck Hurgronje zelf een aantal West Javaanse jongens in zijn huis op en zorgde ervoor dat zij goed onderwijs kregen en toegelaten werden tot het hoger westers onderwijs. Ook sloot hij, na het overlijden van zijn eerste vrouw, een tweede huwelijk, dit keer met een dertienjarig meisje uit de betere kringen. Hij keerde echter niet meer naar Indië terug nadat hij in maart 1906 voor een jaar verlof naar Nederland vertrokken was³².

Leiden 1906-1936

Terug in Nederland accepteerde hij het aanbod om hoogleraar Arabisch te worden aan de Universiteit van Leiden. Hij bedong echter dat hij zijn

Graf van Christiaan Snouck Hurgronje in Leiden

adviserende taak in het belang van de Inlandse en Arabische bevolking kon behouden. Deze garantie werd hem gegeven en Snouck Hurgronje bleef tot zijn overlijden in 1936 adviseur van de ministers van Koloniën en de Gouverneur-generaal in Nederlands-Indië. In zijn adviezen wees hij met klem

op in zijn ogen verkeerde maatregelen. Het advies van de regering om vanwege ziekte of onveilige reisomstandigheden niet naar Mekka te gaan werd door hem afgekeurd, als zijnde nutteloos en onrechtvaardig. Bovendien zou het bij de inlandse bevolking de indruk kunnen wekken dat andere motieven dan deze aan het besluit ten grondslag zouden kunnen liggen³³.

Indische huwelijk bleef geheim

Zijn in Nedelands-Indië gesloten huwelijk wist hij voor de regering verborgen te houden³⁴. In 1910 huwde Snouck Hurgronje in Zutphen met de 36-jarige Ida Maria Oort³⁵. Uit dit huwelijk wordt nog een dochter geboren. Hij verbood zijn Indische familie om contact op te nemen, maar bleef wel voor zijn vijf daar geboren kinderen zorgen.³⁶ Christiaan Snouck Hurgronje was een bijzonder wetenschapper die zijn kennis in dienst stelde van zowel de Nederlandse regering als de inheemse Indische bevolking. Hierbij benadrukte hij het tolerante karakter van de Islam als godsdienst en keerde zich tegen het politieke misbruik hiervan. Bovendien pleitte hij voor een grotere deelname van inheemse ambtenaren in hogere posities bij het inlandse bestuur. Zijn inzichten waren zijn tijd ver vooruit. Zijn opmerkelijke levenswandel zullen toen en nu veel mensen de wenkbrauwen hebben doen fronsen. Als we dit alles overzien en rekening houden met de tijd waarin hij leefde is Christiaan Snouck Hurgronje een achtenswaardige geboren Oosterhouter.

Noten

- 1 Mathieu Kothuis; 6 februari 2007, Een beroemd en verguisd avonturier.
- 2 Hans Renders en Hans v.d. Horst; 25 maart 2007, Boek van de week, Mekka.
- 3 Dirk Vlasbloem; 20 april 2007, Dienaar van de alles vergevende.
- 4 <http://geschiedenis.vpro.nl>
- 5 Lizette van Heckke; Scriptieprijs 'De Journalist 2005-2006', Christiaan Hurgronje (1857-1936) Moslimse Idealist of Christelijke kolonialist (WO).
- 6 Regionaal Archief Tilburg; Oosterhout Huwelijksregisters 1811-1928, 1871, akte nummer 49.
- 7 Regionaal Archief Tilburg; Terheijden, Huwelijksregisters 1811-1928, 1855, akte nummer 3.
- 8 Ach Lieve Tijd, Acht eeuwen Breda, de Bredanaars en hun onderwijs, pagina 263; Uitgeverij Waanders i.s.m. het gemeentearchief van Breda.
- 9 Regionaal Archief Tilburg; Oosterhout Overlijdensregisters 1811-1953, 1870, akte nummer 47.
- 10 Stadsarchief Breda, Bevolkingsregister 1870-1879, deel 16, blad 30.
- 11 J.G. Frederiks en F. Jos. van den Branden, Biographisch woordenboek der Noord- en Zuidnederlandsche letterkunde, Dr. Christiaan Snouck Hurgronje; Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse letteren.

- 12 E. Gobée en C. Adriaanse; Ambtelijke Adviezen van C. Snouck-Hurgronje, 1889-1936, 1e deel; Martinus Nijhoff 's-Gravenhage 1957; pag. IX.
- 13 Erik-Jan Zürcher; Arabist en islamoloog Christiaan Snouck Hurgronje (1857-1936), Islamitisch recht is een Leids specialisme geworden, www.leidenuniv.nl/mare/arx/lustrum/07.html.
- 14 Maurice Blessing; 'De islamquaestie' Trouw, 'De verdieping', 17 februari 2007.
- 15 Klassieke reizen nr. 8; uitgave Atlas, 2007, vertaald van Christiaan Snouck Hurgronje, Mekka, Nijhoff 1889.
- 16 E. Goebée en C. Adriaanse; Ambtelijke Adviezen van C. Snouck-Hurgronje 1889-1936, eerste deel, Martinus Nijhoff 's-Gravenhage 1957; pag. X.
- 17 Maurice Blessing; 'De islamquaestie' Trouw, 'De verdieping', 17 februari 2007.
- 18 <http://geschiedenis.vpro.nl>
- 19 E. Goebée en C. Adriaanse; Ambtelijke Adviezen van C. Snouck-Hurgronje 1889-1936, eerste deel, Martinus Nijhoff 's-Gravenhage 1957; pag. IX.
- 20 Maurice Blessing; 'De islamquaestie' Trouw, 'De verdieping', 17 februari 2007.
- 21 E. Goebée en C. Adriaanse; Ambtelijke Adviezen van C. Snouck-Hurgronje 1889-1936, eerste deel, Martinus Nijhoff 's-Gravenhage 1957; pag. XII.
- 22 Dr J.W. Naarding; Het conflict Snouck Hurgronje - van Heutsz - van Daalen, Een onderzoek naar de verantwoordelijkheid, N.V. A. Oosthoek's uitg. mij Utrecht, 1938, pag. 15.
- 23 Dr J.W. Naarding; Het conflict Snouck Hurgronje - van Heutsz - van Daalen, Een onderzoek naar de verantwoordelijkheid, N.V. A. Oosthoek's uitg. mij Utrecht, 1938, pag. 15.
- 24 E. Goebée en C. Adriaanse; Ambtelijke Adviezen van C. Snouck-Hurgronje 1889-1936, eerste deel, Martinus Nijhoff 's-Gravenhage 1957; pag. XII en XIII.
- 25 Het Atjehverslag; Verslag omtrent de religieus-politieke toestanden in Atjeh van den advisuer voor Oostersche talen en Mohammedaansch recht.
- 26 Dr J.W. Naarding; Het conflict Snouck Hurgronje - van Heutsz - van Daalen, een onderzoek naar de verantwoordelijkheid, N.V. A. Oosthoek's uitg. mij Utrecht, 1938, pag. 19.
- 27 Schrijven van 13 januari 1936 van Snouck Hurgronje aan K. van der Maaten, generaal-majoor b.d. van de KNIL.
- 28 Schrijven van 10 december 1921 van Snouck Hurgronje aan K. van der Maaten, generaal-majoor b.d. van de KNIL.
- 29 www.nationaalarchief.nl/archief_id_klas3/korte_verkl 11
- 30 Dr J.W. Naarding; Het conflict Snouck Hurgronje - van Heutsz - van Daalen, een onderzoek naar de verantwoordelijkheid, N.V. A. Oosthoek's uitgeversmaatschappij Utrecht, 1938, pag. 29.
- 31 Dr J.W. Naarding; Het conflict Snouck Hurgronje - van Heutsz - van Daalen, een onderzoek naar de verantwoordelijkheid, N.V. A. Oosthoek's uitg. mij Utrecht, 1938, pag. 58.
- 32 E. Goebée en C. Adriaanse; Ambtelijke Adviezen van C. Snouck-Hurgronje 1889-1936, eerste deel, Martinus Nijhoff 's-Gravenhage 1957; pag. XIV.
- 33 E. Goebée en C. Adriaanse; Ambtelijke Adviezen van C. Snouck-Hurgronje 1889-1936, eerste deel, Martinus Nijhoff 's-Gravenhage 1957; pag. XV.
- 34 Maurice Blessing; 'De islamquaestie' Trouw, 'De verdieping', 17 februari 2007.
- 35 www.genlias.nl
- 36 Erik-Jan Zürcher; Arabist en islamoloog Christiaan Snouck Hurgronje (1857-1936), Islamitisch recht is een Leids specialisme geworden, www.leidenuniv.nl/mare/arx/lustrum/07.html.

Het Jagtgezelschap

Door Jacob Jonker

Dit is het verhaal over een jachtgezelschap uit de 19e eeuw bestaande uit leden van de Oosterhoutse elite en de kritiek daarop door J. Smits, lid van een gefortuneerde Oosterhoutse familie van katholieke huize. Een groot deel van de Oosterhoutse elite bestond in die dagen nog uit lieden van protestantse huize.

Inleiding

Van het Jagtgezelschap is een notulenboek bewaard gebleven dat handelt over de periode 1815-1885. Aanvankelijk had apotheker Aerssen dit in zijn bezit. Later kwam dit bij apotheker Van Loon terecht wiens hobby historie was. Hij leende op zijn beurt het boek uit aan zijn vriend J. Smits, lid van een gefortuneerde Oosterhoutse familie van katholieke huize. Van Loon was benieuwd naar zijn mening over de inhoud van het notulenboek en het Jagtgezelschap.

De kritiek van J. Smits.

Het antwoord van J. Smits met zijn kritiek op de leden van het Jagtgezelschap was niet mis. Voor een deel lag daar ook zijn haat tegen het protestantisme aan ten grondslag. Hij vond de inhoud van het notulenboek geschiedkundig in hoge mate belangrijk en leerzaam omdat het een goede kijk gaf op het intellectuele peil van de leden van het Jagtgezelschap in die dagen. Naar de mening van J. Smits was dat peil voor de overgrote meerderheid der leden niet hoog, intellectueel noch moreel.

Men hield zich bezig met het knielen voor het geuzendom (protestantisme) en een ongelofelijk walgelijke brasserie. Het edele jachtvermaak waarmede de leden zich naar buiten sierden, was niet belangrijk en slechts een bron van twist. Smits schreef woordelijk; *'Immers de gehele aktie van het gezelschap waarin iedereen terwille van de wijnfles overgehaald moest worden om lid te worden, beperkte zich naast het knielen voor het Geuzendom en zijn maat en eene man onteerende vleierij van de grootten der aarde tot eene ongelofelijke walgelijke brasserie. Alles wat daar heen voerde lag op de weg der Heeren en al het overige was slechts middel van schijn.'*

Het oordeel van Smits was keihard en suggereerde dat de jacht een dekmantel was om maar flinke braspertijen te kunnen houden. Uit de woordkeus van J. Smits kunnen we opmaken dat hij niet geheel objectief was. Wij waren er niet bij en dus laat ik graag het oordeel aan de lezer over. Daartoe heb ik de notulen eens nader bekeken.

Het Notulenboek.

Het doel van het Jagtgezelschap was: *'Jachtlust, vriendschap en gezelligheid'*. Het notulenboek omvat 101 pagina's met *'De belangrijkste gebeur-*

tenissen van het Jagtgezelschap', aldus de eerste regel van het notulenboek; 65 pagina's daarvan handelen over het gebruik van wijn en of champagne. Over de 'Jachtlust' werd tussen 1815 en 1866 nagenoeg niets vermeld. Na dit jaar werden de notulen wat serieuzer en werden de afwezigen vermeld, wanneer men op jacht ging en welk wild er geschoten was. In het notulenboek staat dat het gezelschap is opgericht op 4 november 1816 door de heren, mr. H.C.A. van Weel, president (overleden 28 april 1834) en de bestuursleden J. J. van den Oudelant (bedankt in 1834) en A.T. Koene (overleden 1826). Ook burgemeester Hallungius, werd in 1816 lid, maar bedankte al in 1817.

De leerlooier Bastiaan Lukwel die tevens gemeentesecretaris was, werd in 1817 lid en werd in 1870 erelid gemaakt omdat hij 80 jaar geworden was. Verder kwam ik de namen van nogal wat bekende Oosterhouters tegen die lid waren, zoals de baron(nen) van Oldeneel tot Oldenzeel, notaris(sen) van Weel, Fick, Smits en griffier Hamilton etc. Het was duidelijk een vereniging voor

de elite. Als men lid wilde worden moest men door de ballotagecommissie goedgekeurd worden.

Het lokken van leden

Wilde men iemand als lid hebben die zelf eigenlijk niet wilde, dan werd er figuurlijk een kooi opgezet met de klep open en een lokmiddel in de kooi op de manier zoals men vogels ving. Men noemde dit 'geklept' worden. Het lokmiddel was dan in dit geval een fles wijn en veel vleierij. Het bestuur bestond uit een president, drie commissarissen en een secretaris. In de beginperiode kende men ook nog een koning en keizer en mogelijk was dit een titel voor degene die het meeste wild schoot.

De Jacht

Het wild dat werd geschoten, werd verkocht en de opbrengst ging in de kas om de diverse flessen wijn te kunnen betalen. Een haas bijvoorbeeld bracht in 1866, 8 gulden op en een konijn 3 gulden

en 60 cent. Verder schoot men patrijzen en in 1848 een fazant. Kennelijk was deze zo bijzonder

De bijeenkomstenkamer was in cafe 'De Beurs'

der dat men de fazant opzette. Rond 1850 schoot men een vreemde vogel waarvan men dacht dat het een uil was. Na afloop van de jacht werd er gedineerd. In februari ging men op vossenjacht en meestal schoot men één exemplaar. Hoe vaak men per jaar vergaderde is niet bekend. De vergaderkamer noemt men de gewone bijeenkomstenkamer en die had men afgehuurd bij koffiehuis de Beurs in de Klappeijstraat. Men had natuurlijk ook eretekenen die men op kon spelden. In 1861 werd er een nieuwe speld ontworpen bestaande uit twee geweertjes over elkaar met een weitas. Ook had men bepaalde gebruiken bijv. als er een medelid kwam te overlijden.

Gebruiken bij begrafenissen.

Er was ook een vast ritueel bij begrafenissen. Men ging naar het sterfhuis en daar werd de kist ingeladen in een koets en van daaruit ging men naar het

kerkhof met de leden, in rangorde van belangrjkheid, voor de koets uit. Op het kerkhof aangeko-

Lijkkoets uit de 19e eeuw

men, begeleidden de leden de kist naar het graf terwijl leden van het bestuur een slip opnamen van het kleed dat over de kist heen lag. Bij aankomst bij het graf werd de kist onmiddellijk afgezonken waarna de leden naar de gewone bijeenkomstenkamer in de Beurs gingen om nog wat te drinken.

Gebruiken bij feesten

Het gebeurde uiteraard nogal eens dat een van de leden 25 jaar gehuwd was. Dan gingen de commissarissen, waaronder Bastiaan Lukwel, in de ochtend het echtpaar feliciteren en natuurlijk werden de leden dan uitgenodigd om in de avond het feest mee te komen vieren. Dat feest duurde vaak tot de vroege morgen. In de speech die dan werd gehouden voor het echtpaar droop de vleierij er van af.

Grote Feesten

Op 7 november 1865 was er een groot feest, het Jagtgezelschap bestond 50 jaar en dat moest gevierd worden. Men had in de bijeenkomstenkamer een bos nagemaakt en hierin het opgezette en het geschoten wild van die week gezet. Tijdens de viering van het 50-jarig jubileum had men in het nagemaakte bos in de bijeenkomstenkamer ook nog een beeld van de Godin van de Jacht geplaatst. Het geheel werd door gaslicht verlicht. De harmonie kwam 's avonds een serenade brengen. Bastiaan Lukwel was tijdens de viering van het 50-jarig jubileum president van het Jagtgezelschap. Het ging er nogal wild aan toe, want de champagnekurken sloegen gaten in het plafond tijdens dat feest, aldus de notulen. Op het eind van het jaar, meestal op 29 december, werd er door het gezelschap afscheid genomen van het oude jaar. In 1861 bestelde men daartoe zelfs 1000

oesters. Achteraf vond men het wel veel en werd er besloten om de oesters in twee keer op te maken. Doorgaans bleef het bij wijn met palingbrood (een mengsel van melk, boter, broodmix, bloem, eieren en palingfilet) of mosselen.

De baron wordt Kantonrechter

In 1873 werd Baron van Oldeneel tot Oldenzeel, bewoner van Slotje Brakenstein, benoemd tot kantonrechter bij het Kantongerecht Oosterhout. Hij nodigde het gezelschap uit en verraste zijn medeleden met een volle tafel wijn in 'flessen met etiket'. Kennelijk was een etiket op een fles toen iets bijzonders en waarschijnlijk alleen bestemd voor de goede wijnen. Na het nuttigen van al die flessen wijn zullen de leden wel onvast op hun benen hebben gestaan. Het afdalen van het bordes van Brakenstein zal een hele toer zijn geweest.

De president viert feest

De president van het gezelschap in 1845, eveneens een notaris Van Weel, was gehuwd met vrouwe Claria Ligtenveld. Op 17 juli 1845 vierden zij hun 25 jarig huwelijksfeest. Men wilde die dag niet onopgemerkt voorbij laten gaan. De oudste commissaris, B. Lukwel, stelde een souper-dinatoire voor. De tekst is hier niet duidelijk, maar vermoedelijk werd dit aangeboden aan het zilveren paar. Op de bewuste dag om 11.30 uur verzamelde men zich in De Beurs. Vooraf gegaan door 'keizer en koning', gingen de leden gewapend met jachtgeweren, in optocht naar het huis van het echtpaar Van Weel. Bij het vertrek werden door de leden al enkele schoten gelost, midden in het centrum en waarschijnlijk ook in de lucht, want er worden die dag geen overlijdens gemeld in de gemeentearchieven. Nu volgen wij woordelijk de notulen:

In het feesthuis hield de kapitein Leenders een 'doeltreffende toespraak' (sic) tot de jubilaris. Hij wenste hem geluk en spraak de wens uit dat het de Allerhoogste mocht behagen om het leven van het echtpaar nog 25 jaar te sparen. Vervolgens werd de jubilaris een medaille opgespeld met aan de voorzijde een toepasselijke tekst. Aan de achterzijde stond vermeld 'Jagtgezelschap motto' met daarachter de woorden 'Eens jagttrofee te Oos-

terhout'. Tot zover de notulen. Mevrouw Van Weel werd verder niet genoemd. Misschien werd zij wel bedoeld met 'eens Jagttrofee'. Bij het afscheid werden de geweren nog eens afgevuurd.

De koning verdween

Op 2 november 1846 gebeurde er iets merkwaardigs. De koning verdween. Het was daags voor Sint Hubertus en het gezelschap ging als gewoonlijk op jacht. In gezelschap van de 'keizer en de koning'. In de middag verwijderde de koning, Lucas van den Heuvel zich zonder opgave van redenen. In de avond kwam het gezelschap weer bijeen in De Beurs. Men verwachtte dat de koning zich dan ook weer zou aansluiten bij het gezelschap, onder opgave van de redenen waarom hij zich die dag had verwijderd. 'Koning' Van den Heuvel verscheen echter niet meer. Het gezels-

De winkel van secretaris Aerssen, nu de Markt 13

schap besloot daarom de koning die dag niet meer tot de club toe te laten. Het door hem geschoten wild werd naar zijn huis gebracht. Zijn echtgenote zei dat Lucas lag te slapen. De volgende dag op Sint Hubertusdag kwamen de leden weer bijeen om te gaan jagen. De koning kwam echter niet opdagen dus ging men maar zonder hem op jacht. Uiteraard was het 's avonds weer feest. Het was immers Sint Hubertusdag. Onder het genot van drank werd daar besloten dat koning Lucas het gezelschap voorgoed moest verlaten. Er werd een nieuwe koning benoemd. Johannes van Reijen, de zoon van de 'keizer'. Alle macht in één familie

▶ maar iemand moest het tenslotte doen. De koning werd gekroond en er werd uiteraard weer op gedronken. Drinken en jagen. De corebusiness van het Jagtgezelschap.

Verbeteringen in het bestuur

In 1868 vermeldde het notulenboek dat het besturen van het Jagtgezelschap wat verbetering behoefde. Er werd een commissie benoemd die verbeteringen moest gaan doorvoeren. In de commissie zaten de heren Romme, Oldeneel en Hamilton. Het bestuur bleef voorlopig nog aan. In het reglement werden enkele wijzigingen aangebracht en jawel het moest er wel van komen, dit moest worden gevierd. Er waren nog 38 flessen wijn in voorraad. Ieder zou een fles krijgen en de rest zou omgeruild worden tegen halve flesjes champagne, voor ieder een flesje bij het dessert. Tijdens het feest werd er een nieuw bestuur gekozen. Notaris van Weel, gehuwd met een barones van Oldeneel tot Oldenzeel, werd tot president gekozen. Lukwel, Romme en Hamilton werden commissaris en Aerssen werd secretaris. Waarschijnlijk was het deze Aerssen, de apotheker op de Markt, die later het notulenboek in zijn bezit had. Na dit feest was er nog een batig saldo van een halve cent in de kas.

De opheffing van het Jagtgezelschap ...

had waarschijnlijk ook te maken met het overlijden van Bastiaan Lukwel in 1872. Al die jaren was hij de drijvende kracht achter het gezelschap. Zijn li-

chaam was nog volgens het oude gebruik, naar de Protestante begraafplaats aan de Nieuwe Bouwlingstraat gebracht. In 1874 was er in januari nog een batig saldo in de kas van 39 gulden. De leden waren hierover zo verrukt, dat er van dat geld spontaan een feest werd georganiseerd om dit te vieren. Dit was het laatste wat er nog vermeld werd over het gezelschap.

Conclusie.

Had Smits gelijk met zijn beschuldiging van ongelofelijke brasserie door de leden van het Jagtgezelschap? Nou ze spuwden er niet in om het op z'n Brabants te zeggen. De heer Smits was lid van sociëteit 'De Eendragt' te Oosterhout. Een boekwerk over de Sociëteit 'De Eendragt' in Oosterhout over het tijdvak 1841–1966 geeft echter eenzelfde beeld over het drankgebruik weer.

Wat waarschijnlijk wel als storend werd ervaren in de Oosterhoutse gemeenschap zal het gedoe met de jachtgeweren zoals het afvuren daarvan in de bebouwde kom, zijn geweest. Maar ja, voor een klacht over het gedrag van de Oosterhoutse elite zal destijds geen luisterend oor zijn geweest. Zo lagen de verhoudingen nu eenmaal in die tijd.

Bronnen;

Regionaal archief Tilburg, Archiefnr 2082 inv.nr 12 (Collectie v.d. Vaart-v. Loon)
Boekwerk 1841-1966 Sociëteit 'De Eendragt Oosterhout'
Foto Café De Beurs: Fotoarchief HKO.

Advertentie

GroenRIJK

Oosterhout

Het complete
tuincentrum

Weet wat er leeft

GroenRijk Oosterhout
Damweg 7 / Statendamweg • 0162-451852 • www.groenrijkoosterhout.nl

OOSTERHOUTSE STRAATNAMEN

Deel 3 - Hoofseweg, Leijsenhoek, Koningsdijk en Rechte Dijk

Door Christ Buiks

Straatnamen, althans de (soms) eeuwenoude lokatieaanduidingen, vertellen ons een verhaal; over hun ontstaan, de verwantschap met toenmalige heersers, over gebouwen en als oriëntatiepunt in de omgeving. Ze zijn nauw verbonden met de geschiedenis en dus interessant om het waarom te kennen.

HOOFSEWEG

Deze weg loopt van de Markt in noordelijke richting tot iets voorbij de Slotbossetoren, waar hij overgaat in de Vissersweg.

De Hoofseweg. De boerderij links was van de familie Ligtvoet, de eerste boerderij rechts van de familie Liesen. Deze hoeven zijn in 1972 gesloopt. (Foto: Cor Huijben-HKO)

De Hoofseweg vinden we voor het eerst vermeld in het jaar 1450, maar alleen in een omschrijvende vorm: 'den wech diemen van de kercke ter borch waert vaert' en in 1474: 'den wech daer men ten hove waert gaet'¹. Pas in 1482 schrijft men 'den hoefschen wech'² (lees: hoof-schen wech). Verder komen er schrijfvormen voor als 1588 'den Hoeffschen wech', in 1605 'den Hoffschen wech' en in 1614 'den Hoofschen Kerckwech'³. Het eerste deel van deze straat werd als Torenstraat aangeduid. In 1736 was de Torenstraat in een slechte staat 'met laagstens ende slick beset', een reden voor het gemeentebestuur om deze te laten bestraten⁴. In 1878 werd hij opgemeten en bleek 1160 meter lang en 9 tot 23 meter breed⁵.

Hoofs kennen we natuurlijk in de zin van 'wellevend, beleefd' eigenlijk: zoals

het er aan een hof toegaat. Maar dat kan hier in Hoofseweg toch moeilijk de betekenis zijn. Hoof is een nevenvorm van hof, met gerekte klinker. Het hof dat hier bedoeld wordt zal het Kasteel van Strijen zijn, dat eind 13e eeuw werd gebouwd. Een kasteel werd ook hof genoemd. Hof betekent in het mnl. o.a.: 'Woning van de aanzienlijken, heerenhuis, kasteel, lustslot, woning van de vorst, hof, paleis'⁶. De Donkerstraat en de huidige Prins Frederikstraat werden ook wel eens aangeduid met Hoofseweg. Er waren dus drie Hoofsewegen! Via de Hoofseweg kan men, gaande door de polder, weer terecht komen op de Veerseweg. Veel landbouwers en vissers zullen in hun leven honderden malen de Hoofseweg gevolgd hebben. De boeren moesten hooien in de polder en hun vee liep er. De vishandelaren kochten vis bij het Vishuis, waaraan de Vissersweg zijn naam dankt. De Hoofseweg is dus de weg naar het hof, het kasteel van Strijen.

LEIJSENHOEK

In de volksmond werd deze straat meestal de Laaienoek genoemd. In 1486 wordt de naam voor

Leijsenhoek

OOSTERHOUT

Leijsenhoek met tramlijn, gezien in de richting Markt. In hotel Neuf zat later La Venezia. De prentbriefkaart dateert van circa 1900. (HKO)

het eerst vermeld: 'Luyenhoek; in 1512 schrijft men Loyenhoek en in 1535 Leyenhoek⁷. In 1569 horen we van 'de Leysensche hoek'⁸. In 1751 luidt de vermelding 'aenden Leijsen of Tolhuijsenhoek'⁹. Uithoek van de bebouwing in de richting Leisen. In veel schrijfwijzen zien we uitval van de tussen-s: Luyenhoek, Loyenhoek, Leyenhoek. De oudste vormen geven steeds Luyenhoek (Tol) huysenhoek. Smits-Van Sprang leidt Leisenhoek af van 'tol-losenhoek', een gebied waar geen tol werd betaald, omdat de inwoners van Oosterhout hiervan vrij waren gesteld¹⁰.

Maar waarom zou dan alleen een klein deel van Oosterhout zo genoemd worden?

De naam is hoogstwaarschijnlijk te danken aan het gehuchtnaam Leijsen, die mogelijk ontstaan is uit Tolhuizen. In de Groote Waard lag een dorp Tolloysen en men zou kunnen veronderstellen dat Leisen en indirect de Leisenhoek daar hun naam aan zouden kunnen ontleenen. Ook heeft men wel gedacht aan benoeming van het gehucht naar een familie Van Tolloysen. Een derde interpretatie gaat uit van een tolhuis dat ter plaatse gestaan kan hebben. Dit tolhuis zou dan de plaats zijn waar goederen aangegeven moesten worden. Ook in Geertruidenberg bestond een tolpost, waar de goederen die over de Rechte Dijk werden vervoerd aangegeven moesten worden. Leisen ligt aan het begin van de Rechte Dijk. De laatste verklaring is het meest voor de hand liggend.

KONINGSDIJK

Dit was de straat die Oosterhout/Middelwijk verbond met Vrachelen. De vermeldingen van deze weg beginnen in het jaar 1422: 's Coninx dike'; in 1515 schrijft men 'des Conincksdijk' en in 1742 'Koningsdijk'¹¹. Een dijk is een iets verhoogd liggende weg door moeras of heide. In de zandgebieden

Koningsdijk, nog met bomen. (Foto: H. Tielemans-HKO)

van de Baronie komen honderden dijken voor. Dit zijn andere dijken dan die in alluviale gebieden, zoals in de Oosterhoutse polders. De aanleg van eerstgenoemde zanddijken werd per ordonnantie van Willem Hendrik in 1699 geregeld: ... *door de heyden en vroenten van de eene plaats na de andere linierecht voor soo veel sulks bequaemelijk kan geschieden op te werpen, te maken en wel tonnerond te leggen, breedte, ruijme wegen, heijrbanen of Deijken ter hoogte van vier voeten en breete van twee roeijen en aen beijde de zijden met bequaeme sloten*¹².

De dijken moesten dus 2 roeden breed worden, dat is 11,2 meter en 4 voeten hoog, dat is circa 1,10 meter. Ook de beplanting werd geregeld: langs een dijk mochten de boeren bomen planten, speciaal eiken, berken en elzen. De houtopbrengst was half voor de Heer als ze de jonge boompjes van de rentmeester hadden betrokken. De zuidkant van de dijken mocht niet beplant worden omdat de weg dan niet goed kon opdrogen in de zuiderzon. Een dergelijke dijk was waarschijnlijk de Eikdijk, de verbinding van Oosterhout met het zuidelijk ervan gelegen dorp Dorst. Over de Eikdijk stroomde in de 17e eeuw het water van het gebied ten oosten ervan naar het westen en de dijk was in de winter vrijwel onbegaanbaar, waardoor de overledenen uit Dorst niet naar het kerkhof in Oosterhout konden worden gebracht.

Waarschijnlijk bestonden dergelijke rechte wegen als de dijken ook al vóór 1699 en hoort de Koningsdijk bij deze vroege groep. De aanleg van dijken langs de rivieren en rondom polders, de 'echte' alluviale dijken dus, begon in Oosterhout misschien in de 12^e/13^e eeuw. Veel relatief kleine gebieden kregen een aparte omdijking, bijvoorbeeld de Vijftig Bunder. 'Konings' in Koningsdijk is hier mogelijk een familienaam. In 1355 wordt te Breda ene Jan Koninx genoemd¹³. In Oosterhout komt in 1422 Aert Coeninc voor¹⁴. In 1444 wordt hij nogmaals vermeld, wonend op Vrachelen: Aert tsConincx¹⁵. Nog oudere vermeldingen van de familienaam komen van elders: in Ieper wordt in 1326 ene Jan de Coninc vermeld en in Kortrijk in 1352 Jacob Conincx¹⁶. Een oude vermelding van een Koningsstraat komt uit 1338: '*publica strate regia que vulgo dicitur konyngestrade*'¹⁷. Dit was een straat die van de koning was dus, net als de 's Heren straten van de Heer waren. In Lommel wordt ook een Koningsstraat

vermeld: de betekenis van Koningsstraat zou daar hetzelfde zijn als Heerstraat. In de Sachsenspiegel uit circa 1225 wordt een Koningsstraat als volgt omschreven: *'Des küniges strâze sal sin alsô breit, daz ein wagen deme andern gerûmen muze'*: 'De koningsstraat moet zo breed zijn, dat een wagen een andere voldoende ruimte kan geven'. De Koningsdijk tussen Middelwijk en Vrachelen zal niet zo'n belangrijke weg geweest zijn als de officiële Koningsstraten, waarvan de bekendste Parijs verbond met het Russische Novgorod¹⁸. Volgens Van Mosselveld kan de straat zijn naam danken aan een huis 'Conincrijc' op Vrachelen¹⁹.

RECHTE DIJK

Dit is een zeer oude weg tussen Oosterhout en Geertruidenberg en vandaar verder naar Utrecht. Hij wordt al in 1415 vermeld 'den Rechten dyc'²⁰. De variatie in schrijfwijze is zeer beperkt; meestal komt de grafie Rechten dyck, Rechten dijck voor. Later ook wel Regtendyk, zoals in 1590 en 1724.

Recht duidt in wegnamen waarschijnlijk niet op een recht tracé, maar op een straat, die men van rechtswege moest volgen en wel om de tol niet te ontwijken. Op 15 januari 1399 geeft hertog Albrecht aan het stadsbestuur van Geertruidenberg opdracht aan de Brabantsche grens door versperingen het verkeer buiten de 'rechte heerstrate' te beletten ook omdat het zo 's graven tol ontweek, want *'van outs duer onsen lande van den Grootten Waerde in Zuyt Hollant tot Bredawaert uut een ghemeen duertocht geweest heeft duer onse stede van sinte Gheerdenberghe daer onse voirvordere ende wij onse tolen altyt gehadt hebben'*²¹. In Belgisch Brabant mochten in 1568 de inwoners van de buitenstad die klein gehuisvest waren geen konijnen en ganzen meer houden in de rechte straten²². Aan de oostzijde van de Mark, onder Ulvenhout en Strijbeek was een Rechte Straat bekend, evenals te Turnhout (1550), Minderhout (1467) en Hoogstraten (1455)²³. Ook in Riel wordt in 1613 een Rechtestrate genoemd²⁴. In Poppel

wordt in 1742 een Rechten dyck genoemd²⁵. In de keuren van Turnhout (1550) wordt bepaald dat de schapen niet door een akkerstraat gestouwd mogen worden, maar door 'die gerechtighe heers-traet'²⁶. Een Rechtestraet zou gelijk staan met de Heerstraat, de belangrijkste doorgaande weg²⁷. De Rechte Dijk was in elk geval allesbehalve recht, maar bezat veel bochten. Leenders vermoedt dat hij in oorsprong wel recht was²⁸. Hij geeft als oudste vermelding 1435, maar in 1415 wordt deze straat dus al genoemd, zie boven.

Noten

- 1 R257,f8v resp. R259,f50v
- 2 R260,f19v
- 3 R284,f221v, R290,f72 resp. R293,f132v
- 4 OA16,f95
- 5 GAO1028,f5
- 6 Verdam, p. 253
- 7 R261,f1v; R264,f35v resp. R268,f34
- 8 R279,f67
- 9 P1265,f242
- 10 Smits-Van Sprang, Constant: Het leven in Oud-Oosterhout(1974), p.74
- 11 ND12006,202; R264,f65 en R319,f38v
- 12 BHIC, Collectie Cuypers van Velhoven, nr.574, punt 4
- 13 Cerutti I, p.233
- 14 ND11006,f73
- 15 R256,f52
- 16 Debrabandere, p.798
- 17 Schönfeld, M.:Wegnamen, Meded.33 (1957), p.62
- 18 Mennen, Victor: Alle wegen leiden naar Lommel, Lommel(2013), p.244-245
- 19 Van Mosselveld, Straatnamen, in RAT
- 20 ND12006,158
- 21 Jong, C. de: De veemarkt te Geertruidenberg anno 1398, Taxandria 49 (1942), p.250. Zie ook: M. Schönfeld: Wegnamen, Meded. 33 (1957), p.55
- 22 Eigen Schoon en de Brabander 42, 1-2 (1959), p.221
- 23 Buiks,Chr.:Veldnamen in de voormalige gemeente Ginneken en Bavel, deel 4, p.87
- 24 SAB, R820,f70v
- 25 Vermeeren, Marc: Poppel, toen en nu, deel 4 (1997), p.284
- 26 Peeters, Raym.: De keuren van Turnhout, 1550,Taxandria Turnhout, Nieuwe Reeks 29 (1957), p.61 e.v.
- 27 Meertens, J.: Straatnaamgeving in de Middeleeuwen ,in: Middeleeuwse en moderne straatnaamgeving, Bijdr. en mededelingen der Naamkundecommissie v/d KNAW, deel V, Amsterdam (1953)
- 28 Leenders, K.A.H.W.: Landschapsgeschiedenis van het Oosterhoutse Broek(2014), p.12

OP ZOEK NAAR EEN INTERESSANTE HOBBY?

De werkgroep Organisatie is op zoek naar uitbreiding van het aantal leden. De werkgroep zoekt o.a. naar materialen en foto's voor tentoonstellingen, te houden in o.a. het Gemeentehuis, Huis voor Erfgoed en Theek 5. De werkgroep komt elke dinsdagmorgen van 09.00–12.00 uur bijeen in ons Trefpunt. Kom kennismaken en misschien is dit de vrijetijdsbesteding die u altijd al heeft willen hebben. Interesse? Graag even een telefoontje naar **Johan Benneker, tel. 0162 – 456235**.

Adam van Broeckhuijsen (1682-1748)

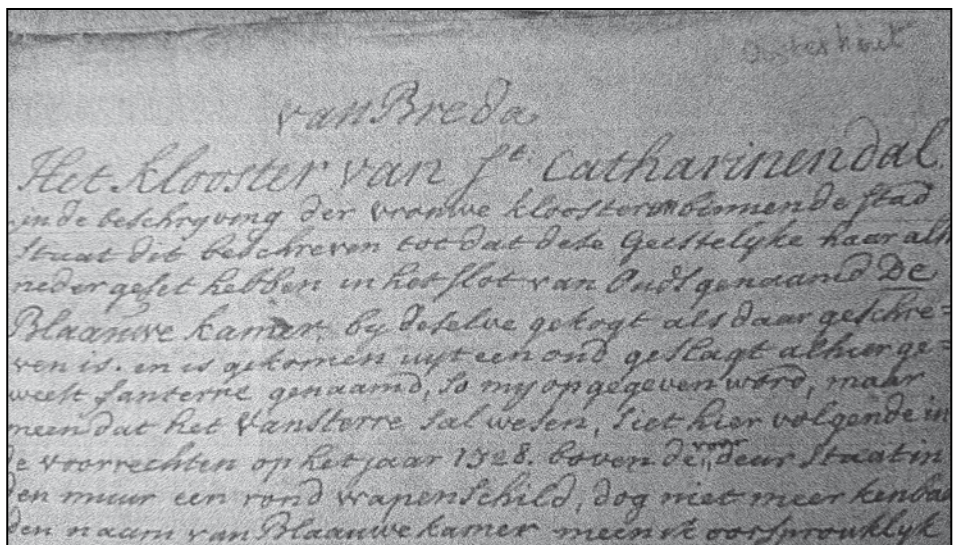
Door Jacob Jonker

Een officier en historicus uit de 18e eeuw die veel in onze streken heeft gereisd en daarbij belangrijke informatie heeft opgedaan, die hij met ons heeft gedeeld via zijn nagelaten manuscripten. Hij is ook een typische exponent van het regentenpatriciaat uit zijn tijd. Dat blijkt uit de eenvoudige wijze waarop hij hoogheemraad werd.

De naam Adam van Broeckhuijsen komen wij regelmatig tegen in artikelen over de historie van Stad en Land van Breda i.c. Oosterhout. Er wordt dan geciteerd uit zijn manuscript dat een onderdeel is van de collectie Cuypers van Velthoven. Het bestaat uit ingebonden delen, kopieën en losse documenten. Het manuscript lijkt de aanzet te zijn geweest tot een boek over de geschiedenis van onze streken. Die indruk wordt versterkt doordat het gedeeltelijk is ingedeeld in hoofdstukken van met name genoemde onderwerpen. Helemaal duidelijk is het niet. De informatie is vermoedelijk verzameld in de eerste helft van de 18e eeuw.

Over Oosterhout heeft hij bijvoorbeeld veel informatie opgedaan tijdens wandelingen hier. Van Broeckhuijsen was niet gehuwd en verbleef regelmatig bij zijn enige zuster, Godelieve. Zij was getrouwd met Willem Snellen en woonde in slotje Spijtenburg in Oosterhout. Het manuscript vertoont veel overeenkomsten met de tekst van het boek 'Stad en Lande van Breda' door Thomas Ernst van Goor, uitgegeven in 1744. Van Goor en Van Broeckhuijsen moeten elkaar gekend hebben. Zij leefden in dezelfde tijd en maakten beiden deel uit van de kleine coterie van Bredase regentenfamilies. Zo is er bijvoorbeeld in het concept van Van Broeckhuijsen nog een afbeelding aangetroffen die kennelijk is uitgeknipt uit bladzijde 46 van het boek van Van Goor. Er is met potlood bijgeschreven dat deze afbeelding daar moest komen. Hoe dan ook, Van Broeckhuijsen heeft zijn boek nooit

uitgegeven dus van plagiaat kan ook geen sprake zijn. Zijn manuscript is echter van onschatbare waarde. Het geeft ons heel veel informatie over Stad en Land van Breda. De teksten van AvB over Oosterhout zijn door Ir.Chr. Buiks al eens heel leesbaar weergegeven in uitgave nr.1 van 1991 van ons Heemkundeblad. Het geeft een mooi tijdsbeeld van Oosterhout in het begin van de 18e eeuw.

*Het handschrift van Adriaan van Broeckhuijsen
(fotobewerking Olga Roukema)*

Wie was Adam van Broeckhuijsen.

AvB werd geboren in Breda in 1682. Hij was de zoon van Johannes (Jan) van Broeckhuijsen, officier gesneuveld in 1692 bij Steenkerken, en van Justine Elizabeth de Bevere, telg van een bekende Dordrechtse regentenfamilie die rijk geworden was door de wijnhandel. Haar vader was Johan de Bevere, van 1665-1674 gouverneur van Geertruidenberg en heer van Develsteyn, een kasteel gelegen in de Zwijndrechtse waard. Het is niet bekend of zij familie was van de Van Beverens, die eigenaar waren van het slotje Beveren aan de Ridderstraat. Johan de Bevere bezat een jachthuis onder Terheijden, het huis 'Bergvlied'. Dit is later verkocht aan de Engelse Generaal-Majoor Ramsay. Ook in Breda had de familie verschillende bezittingen. Onder andere het Huis van Brecht. Door de militaire functie van vader Van Broeckhuijsen verkeerde de familie overigens nogal eens elders. AvB was ook militair, kapitein van een compagnie gardes te voet en later kolonel. Hij nam deel aan verschil-

lende veldslagen tegen de Fransen, waaronder die van Malplaquet in 1709. In 1748 beëindigde hij zijn carrière als officier nadat hij onder zekere voorwaarden zijn compagnie had overgedragen aan Frederik graaf van Schonberg. Wat die voorwaarden zijn geweest, weten wij niet maar het is waarschijnlijk een financiële regeling geweest. AvB overleed in oktober van hetzelfde jaar. Hij is nooit gehuwd geweest.

Heer van Develstein en Hoogheemraad

Nadat haar broers en zuster waren overleden, was zijn moeder in het bezit gekomen van kasteel Develstein. In 1729 overleed zij en zodoende erfde AvB dit slot en de titel Heer van Develstein. Develstein was gebouwd in de Zwijndrechtse

Twisten uit. Willem viel in ongenade en Develstein werd geconfisqueerd. Vervolgens werd het slot aan de Stad Dordrecht geschonken, vermoedelijk ter delging van een schuld van de Graven van Holland aan de stad. Het slot komt uiteindelijk in handen van de familie Van Brakel. Omstreeks 1570 wordt het slot grotendeels verwoest door de Spanjaarden. In 1594 worden het slot en de bijbehorende rechten gekocht door Willem van Beveren, rentmeester van Zuid-Holland en burgemeester van Dordrecht. Willem van Beveren was van huis uit een wijnhandelaar. Het was in die tijd de mode geworden onder rijk geworden kooplieden, om hun status een adellijke uitstraling te geven door het opkopen van oude kastelen en rechten. Geld was belangrijk, maar adel gaf toch net iets meer status.

kasteel Develstein door A.J. Offermans. (fotobewerking Olga Roukema)

Waard, op een verhoging waarop ooit een woontoren had gestaan. In de 14e eeuw stond de de Zwijndrechtse Waard geheel onder water. De Hollandse graaf Willem III zorgde ervoor dat de Zwijndrechtse Waard opnieuw werd ingedijkt waardoor verdere overstromingen werden voorkomen. Willem van Duivevoorde had ook nog een aandeel gehad in deze indijking. In 1332 verrees op de plaats waar de woontoren ooit had gestaan, het slot Develstein, gebouwd door Willem van Duivevoorde. In 1351 braken de Hoekse en Kabeljauwse

De Hollandse kooplieden schroomden ook niet om de opgekochte rechten eventueel nog enigszins op te poetsen, waarbij de waarheid nog al eens in het gedrang kwam. De naamsverandering van 'Van Beveren' in 'De Bevere' paste daar kennelijk in. Willem van Beveren herbouwde Develstein. Hij maakte het tot zijn familieslot. Een fraai lustoord met veel boeken, familiewapens en schilderijen die allemaal verwezen naar de voorname status en afkomst van de familie Van Beveren, zodat hij zijn relaties in stijl kon ontvangen. Uiteindelijk

▶ komt dit slot door vererving in handen van Justine De Bevere. Door haar overlijden erft Adam van Broeckhuisen in 1729 Develstein.

Heer van Develstein gaf ook bijzondere voorrechten. Zo beschrijft Adam in zijn eigen 'memoirieboek' een soort dagboek, op welk een simpele wijze hij op een dag in 1734 hoogheemraad van de Zwijndrechtse Waard is geworden. Hij bezoekt met zijn neef, Adriaan Reepmaker, de dijkgraaf van de Zwijndrechtse Waard, Van Meerdervoort, op diens buiten, Huize Van Meerdervoort. De dijkgraaf maakt daar een wandeling met Adam en vraagt tussen neus en lippen door of hij misschien Dordrecht voortaan als zijn woonplaats wil beschouwen of dat hij Oosterhout nog als zijn hoofd verblijfplaats beschouwde. Adam begreep waarschijnlijk wel wat de bedoeling van die vraag was en antwoordde dus dat Dordrecht voortaan zijn vaste woonplaats zou zijn. Vervolgens vroeg de dijkgraaf hem of hij dan misschien hoogheemraad wilde worden. Dat wilde Adam wel. Ze waren intussen ook aan het einde van de wandeling gekomen en hij werd meteen gefeliciteerd door mevrouw Van Meerdervoort met zijn nieuwe functie. Hoogheemraad was een prestigieuze functie met een salaris, copieuze maaltijden en vrijstelling van vaar- en bruggengeld. De aan de functie verbonden werkzaamheden werden waarschijnlijk tegen geringe kosten door klerken gedaan, zoals in die dagen gebruikelijk was. Dit was een schoolvoorbeeld van de wijze waarop in die dagen in de Republiek de macht en de daaruit voortvloeiende inkomsten onder enkele families werd verdeeld. Adam was naast officier, ook dichter, miniatuurschilder, historicus, en natuurkundige en mechanicus. Hij bouwde bijvoorbeeld een fraaie Friese klok voor het interieur en maakte fraaie tekeningen van het slot. Hij ontwierp zijn eigen wapen. Daarbij liet hij ook duidelijk blijken dat hij van de familie de Bevere afstamde door de toevoeging van de naam 'de Bevere' en tevens sierde hij zijn wapen met de rood getongde, goud gekroonde en goudgenagelde bever.

Adam was ook een romanticus. Hij liet een fraai met veel symboliek geïllustreerd gedicht achter, gemaakt in 1714. Het was gericht aan Margaretha van Beek. De strekking van het gedicht was dat hij van haar hield, maar verwachtte dat zijn liefde niet zou worden gehonoreerd. De geschiedenis leert ons dat hij daarin gelijk had. Margaretha huwde in 1714 met Paulus Snellen, stadsdokter en bur-

Het door Van Broeckhuisen zelf ontworpen wapen inclusief de toevoeging: 'De Bevere' (Fotobewerking: Olga Roukema)

gemeester van Breda. Deze Paulus was weer de broer van Willem Snellen, die gehuwd was met de enige zuster van Adam, Godelieve. Adam is zijn hele leven ongehuwd gebleven. Als historicus is hij van veel waarde voor Stad en land van Breda geweest. Hij was een ooggetuige die ons op authentieke wijze liet meekijken in de 18e eeuw. Dat hij daarbij niet vergat om aandacht te schenken aan de familie De Bevere, zij hem vergeven. AvB overleed in 1748. Zijn zuster Godelieve erfde het slot Develstein. Zij bezat ook al het slotje Spijtenburg of Lindenburg in Oosterhout, zoals het toen genoemd werd. Onderhoud werd aan beide huizen niet meer gepleegd en uiteindelijk werden allebei de huizen in de jaren '20 van de 19e eeuw gesloopt.

Met dank voor de medewerking aan collega Jan Buiks.

Bronnen;

Kees van Leer: 'De geschiedenis van Develstein'
Jacob Jonker/Kees van Leer: 'De familie Snellen en de nadagen van Spijtenburg. Jaarboek Oranjeboom Deel LX jaargang 2007.

Ir. Chr. Buiks: 'Oosterhout in 1758 volgens Adam van Broeckhuisen'.

Tentoonstelling werk van Piet de Bodt

tot en met 15 oktober in Theek 5 2018

Door Niko Bekers

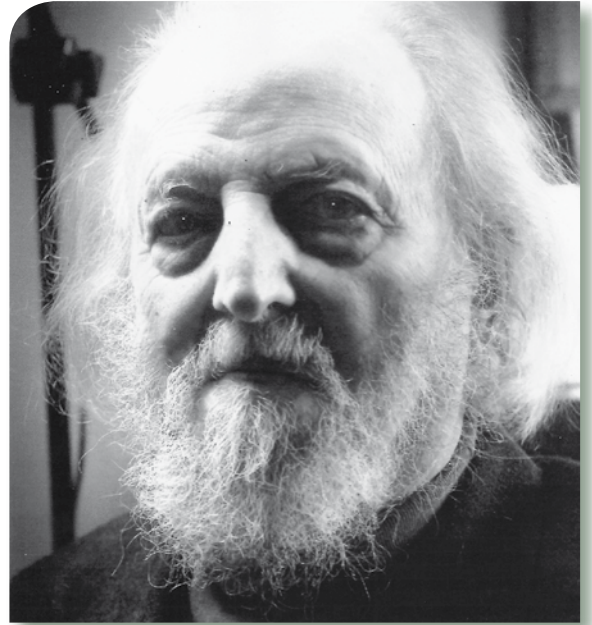
Pieter Andreas de Bodt is op 2 december 1916 geboren in Oosterhout. Zijn vader was zakenman/bakker Theodorus de Bodt en zijn vrouw Francisca van der Lely.

In zijn jeugd kan hij zijn eigen gang gaan. Zijn algemene en geestelijke ontwikkeling krijgt hij voor een groot deel van de Benedictijnen, waar hij koor-knaap is, met hun schola minor. Daarnaast leest hij veel en denkt een tijdlang dat hij schrijver wil worden. Maar... op zolder richt hij thuis zijn eerste atelier in en krijgt van Jac. Brouwers (1892-1942), leraar aan de ambachtsschool, zijn eerste tekenlessen. Maar hij bekwaamt met name zichzelf.

In het begin van de Tweede Wereldoorlog heeft hij zijn atelier in de Valkenstraat in Breda. Gerrit de Morée, die in 1933 met Dio Rovers, Jan Strube en Paul Windhausen het initiatief tot de Bredase Kunstkring heeft genomen, geeft hem gelegenheid af en toe naar model te tekenen. Vanwege de cultuurkamer en zijn zijdelingse betrokkenheid bij ondergrondse activiteiten is hij een periode in de Noordoostpolder ondergedoken. Als het zuiden is bevrijd, houdt hij in de kunstzaal "De Bron" te Tilburg, van zijn neef Flip van der Lely, zijn eerste eenmanstentoonstelling. Tentoonstellingen in Den Haag, Dordrecht, Breda en Wateringen volgen elkaar op. Hij pakt alles aan om de kost te verdienen; hij restaureert schilderijen, schildert reclameborden of namen op boten.

Zijn atelier heeft hij ingericht in een oude smidse aan de Keiweg te Oosterhout, waar hij les geeft aan jongeren als Flip van der Mast en Kees Rouw. In 1949 verblijft hij 3 maanden in Parijs, waar hij veel indrukken op doet die hem evenwel niet direct beïnvloeden.

In 1956 vertrekt het gezin De Bodt, hij is in 1951 getrouwd met Jacqueline Tempelaars en heeft een dochter Saskia, naar Den Haag. Dat doet hij omdat het Brabantse milieu hem te benauwend werkt en anderzijds omdat er al contacten aanwezig zijn. De schilder van het weidse en verstilde landschap verlaat Den Haag als hij in 1961 het huis "De Hoogte" in Zaamslag Zeeuws Vlaanderen kan kopen, waar hij een atelier bij bouwt. Via de lessen die hij in zijn atelier geeft, wordt hij in 1967

Piet de Bodt in 2012 (foto: Wim Vermeeren)

hoofddocent van het Zeeuwse instituut voor Kunstzinnige vorming, het geen hij tot zijn pensionering in 1981 met veel enthousiasme doet. Zijn belangrijkste tentoonstellingen zijn in 1962 in De Watertoren te Terneuzen, in 1969 in Boekhandel Van Geyt te Hulst en in showroom Serrarens in Stoppeldijk.

Pieter de Bodt in Zaamslag met pijp en palet (1964)

Op 1 februari 1984 keert hij terug naar Brabant en vestigt zich in het vestingstadje Heusden. In de onderwerpen overweegt het landschap. Zwaar en somber, verbondenheid met de grond, dynamiek van de stilte. Mijn Vlaanderenland Permeke. Geladenheid. Een atmosfeer van

▶ verlatenheid, voleinding, een romantisch pessimisme. Het palet van een depressieve natuur in haar opgewekte momenten. Knappe vlakverdeling, geschraagd door een optimaal gebruik van bedwongen, bestorven kleuren. Men moet en de schilder en zijn werk zien. Als Bodt ruimte wil schilderen is het landschap model. Nog flauw figuratief, herkenbaar dus, maar abstract van atmosfeer. In Heusden wordt nog geschilderd en getekend. Het donkere coloriet wordt lichtvoetiger in zijn bloemenstillevens. Hij laat een verstilde wereld zien, menselijke bouwsels in harmonie met de natuur, atmosferische verten, dat is het verbeelde verlangen, het gedroomde heimwee van een gevoelige natuur die zich in zijn werk wegdrukt voor de lelijkheid, het lawaai en de dreiging van deze turbulente tijd. De laatste jaren van zijn leven schildert Piet niet veel meer. Het probleem was dat hij een oog had dat niet meer zo goed wou. Om goed te schilderen heb je ze toch echt allebei nodig.

Penseeltekeningen, olieverfschilderijen maken het grootste deel van zijn oeuvre uit. Geen etsen en aquarellen. En geen acryl. Hij schilderde liever met olieverf. Je kan er meer mee doen. Daarmee kon hij uitdrukken wat er in hem leefde, wat er in hem omging. "Toen ik nog jong was maakte ik 20 schilderijen, waarvan ik er 2 overhield. De rest ging dan weg of schilderde ik over." Behalve in particuliere verzamelingen zijn delen van zijn werk terechtgekomen in de collectie van het Zeeuws Museum, het Gemeentemuseum in Den Haag en Museum Kempenland. De kring van verzamelaars heeft zich in de loop der jaren geleidelijk uitgebreid.

De Bodt was altijd zelf zijn grootste criticus. Wat

zijn atelier uitgaat, moet ook echt goed zijn. Daarom werkt hij ook niet op bestelling. Hij zegt: "Ik heb nooit iets gemaakt. Het is altijd ontstaan. Om een goed werk te kunnen schilderen moet je echt geïnspireerd zijn."

Pieter de Bodt overleed op 14 december 2013. Van 21 november 2016 tot en met 2 januari 2017 was er in het stadhuis van Terneuzen een tentoonstelling met werken van Piet. Dit ter ere van zijn 100ste geboortedag. De tentoonstelling in Theek 5 is gratis toegankelijk tijdens de openingsuren van de bibliotheek.

Bronnen:

- **Boek:** Van Peter Thoben: Realiteit in geabsorbeerde beelden schilderijen en pentekeningen van Pieter de Bodt. 1987.
- **Brief :** Van broeder Joachim over P. de Bodt en Gijs Vlamings uit 1953.
- **Krantenartikelen:** Tentoonstelling Oosterhoutse schilders Weekblad Oosterhout 23 maart 2016, Terug naar Oosterhout in Dagblad de Stem 1990, Goed werk is ontstaan, niet

gemaakt uit PZC 2-12-2006, Pieter de Bodt kunstschilder uit PZC 25 mei 1968, Werk van Pieter de Bodt in Theek 5 en over de hele wereld. Weekblad Oosterhout 14 maart 2012.

- **Artikelen:** Rolf Bosboom: Kunstschilder Pieter de Bodt wordt negentig jaar. 2 dec. 2006. Harry Verwiel: Gefascineerd door geabsorbeerde beelden. Brabantia februari 1987.

- **Foto's:** Zeeuwse Bibliotheek, Wim Vermeeren, Gemeente Oosterhout, Museum Kempenland

Op pagina's 33 en 34: 5 werken van Piet de Bodt die tentoongesteld worden in Theek 5.

Op pagina 33: Titel onbekend, eigendom van de gemeente Oosterhout en daaronder: Dorpsgezicht, olieverf op doek (1953).

Op (deze) pagina 34, bovenaan/rechts:

Vroege Lente (1950) olieverf op doek, 60x70 cm. Eigendom: Gemeente Oosterhout.

Links, iets lager: Dorpsgezicht (1979) olieverf op doek, 45x60 cm. en daaronder: Stilleven met bloemen en vaas, olieverf op doek, afm. 60x50 cm.

Potentiële Monumenten - De Bakens

Door Jacob Jonker

In het kader van de vraag: 'wat zijn monumenten voor de toekomst?' hierbij 'De Bakens', die je kunt scharen onder de categorie objecten die nu al een bepaald artistiek of historisch gevoel oproepen waardoor je zou kunnen zeggen dat die uiteindelijk als een monument zullen worden aangeduid.

In 1994 ontworpen door Architectenbureau de Jonge. De zes torens maken deel uit van het plan Vrachelen, fase II. De eenvoudige rechte straten en lineaire vormen van de woonblokken in dit plan geven de relatie met het kanaal aan. De woonelementen bij het water generen een ritmische vorm

en geven doorzicht over de wijk vanuit de richting van het centrum van de stad.

De Bakens zijn beeldbepalende herkenningspunten voor de wijk. Een kwestie van absolute schoonheid. De weerspiegeling van de gebouwen in het water geeft ze een extra dimensie.

Vanuit het Westen gezien geven de Bakens een fraaie perspectivische werking. Ze steken qua vormgeving en situering ver boven het Oosterhoutse maaiveld uit.

Bronnen: Hooper Architects Oosterhout.
Teksten/Publicaties OMO 2007 door Jacob Jonker.

De Bakens. (Foto Olga Roukema)

Rectificatie

betreffende het creatieve aandeel van Paul Elshout† en architect Frans van Leijssen in de kloostermuur van de O.L. Vrouwe abdij, zoals beschreven in het artikel 'Van Huize Vredeoord tot O.L.V. klooster' van Jacob Jonker in aflevering 2-2018 van 'De Heerlijkheid'. Op blz. 15 is een onjuiste gang van zaken vermeld met betrekking tot het aandeel van de beeldend kunstenaar Paul Elshout en de architect Frans van Leijssen in de nieuwe kloostermuur. De correcte gang van zaken was dat Paul Elshout het totaalontwerp maakte van de muur (dus inclusief lichtjes en kunstwerk, plus de bomengalerijen). De bomen werden aangeplant achter de muur bij de zusters in de tuin, aan de straatkant van de muur, maar ook in de middenberm en aan de overkant van de straat naast de Antoniuskerk. Het idee daarachter was dat de

kloostertuin dan als het ware door een kathedraal van gezeefd licht en groen verbonden zou worden met de stad. Het idee voor de esthetisch verantwoorde overgang op de noord-west hoek van het kloostermuur die de verbinding vormt tussen de noordelijke oude muur en de westelijke nieuwe muur, is afkomstig van architect Frans van Leijssen. Auteur Jacob Jonker heeft zich - wat de oorsprong van de muur betreft - gebaseerd op informatie verstrekt door de nonnen.

De Redactie hoopt hiermee aan alle partijen recht te hebben gedaan.

ROBBE

Financiële Raadgevers

Verzekeringen • Hypotheken • Belastingadvies

**Nu en in de
toekomst je financiën
goed geregeld?**

*Robbe helpt
je verder*